

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

„VANNAK KÉRDÉSEK, MELYEKRE LEHETETLEN VÁLASZT ADNI” AZ ÚJPESTI WOLFNER-GYÁR HARMADIK KORSZAKA

Kertész Imre így folytatja a címben idézett mondatot: „de éppolyan lehetetlen nem föltenni őket”.¹

Magyarország 20. századi történetének tanulmányozása során minduntalan felvetődik a kérdés: hogyan történhetett mindez? A krónikás a „hogyan”-ra nem tud válaszolni; jó esetben dokumentálni tudja, mi minden történt az ország legtekintélyesebb bőrgyárával és annak tulajdonosaival.

Cikksorozatunk harmadik része a nagymúltú vállalatnak a Wolfner családhoz kötődő utolsó szakaszát mutatja be. Az itt tárgyalt bő másfél évtized egymástól gyökeresen elkülönülő korszakokra oszlik, melyek első szakaszában, az 1930-as évek derekán érte el a cég a legkiválóbb üzleti eredményeit. Az 1939-ben kirobbant második világháború első éveire egyrészt a diszkrimináció erősödése, másrészt a hiánygazdálkodás kényszere nyomta rá bélyegét. 1944-ben bekövetkezett a teljes jogfosztás, a vészkorszakban pedig a Wolfnereknek is az állandó életveszély, a bujkálás jutott osztályrészül. Ugyanebben az időszakban a bombázás, majd a gyár készleteinek nyugatra hurcolása felmérhetetlen károkat okozott a vállalatnak. 1945 után az új szabályok szerint működő államhatalmi rendszer diktálta a feltételeket – egészen az 1948. március 26-án végrehajtott államosításig.

A Magyar Bőripari Múzeum

Mielőtt rátérnénk a gyár történetére, felidézzük a bőrszakma egyik jelentős kezdeményezését. 1931 nyarán *Wolfner György*öt az a megtiszteltetés érte, hogy megválasztották az akkor alakult Országos Magyar Bőripari Múzeum Egyesület elnökévé.²

Az egyesület így határozta meg a létrehozandó múzeum célját: „A Magyarországon fellelhető muzeális értékű ... bőripari vagy bőrfeldolgozóipari tárgyaknak, írásoknak, fényképeknek, szerszámoknak, táblázatoknak, könyveknek, valamint a bőripari és bőrfeldolgozó-ipar fejlődését és jelenlegi helyzetét szemléltető tárgyaknak gyűjtése.” A gyűjtemény legértékesebb darabjai voltak a kolozsvári magistratus által a helyi tímárcéhnek készített adományozó levél 1448-ból és a II. Miksa király képmásával díszített könyv bőrkötése 1588-ból. A régi idők mestermunkáit 16. századi régi lábbelik, 17–18. századi céhpecsétnyomók,

* Egyetemi docens, tudományos újságíró.

¹ *Kertész Imre*: Gályanapló: https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Galyanapló-1089.

² Nemzeti Ujság, 13. évf. 125. sz., 1931, p. 12.

mester- és vándorlevelek, balkáni és délmagyarországi díszcsizmák képviselték. A különféle bőrfajták és lábbelimenták mellett helyet kaptak a háborús kor pótanyagai és a bőripari anyaggyártással kapcsolatos dokumentumok.³

A Magyar Bőripari Nyersanyagbeszerző és Elosztó Rt. Türr István utcai tanácstermében elhelyezett, páratlan értékű gyűjtemény a világháború alatt teljesen megsemmisült.

A gyár fejlődése és nemzetközi kapcsolatai 1931-től 1938-ig

Wolfner György mellé a két unokatestvér, András és László lépett be 1930-ban társtagként a cégbe. György édesapja, a nagytekintélyű *Wolfner József* 1932-ben elhunyt. A második generáció egyetlen élő tagja, Gyula (László édesapja) ugyan a gyár szenior főnöke volt, de az óriásvállalatot ténylegesen a három fiatal Wolfner irányította, az ő vezetésük alatt érte el szinte példátlan nemzetközi sikereit a magyar gyáripar egyik zászlóshajója. A harmadik generáció büszke volt a családi vállalkozásra. A cégtörténetben⁴ azt is leírták, hogy az 1936-ban megjelent ötkötetes történelmi kézikönyvében *Hóman Bálint* és *Székfű Gyula* megemlékezett a gyárról. „Hóman – Székfű: Magyar történet című műve minden fontosabb cégalapítást név szerint megemlíti, a konkurensok közül azonban senkit sem nevez meg.”⁵

A harmadik generáció irányítása alatt a termelés volumene a korábbi többszörösére növekedett, a gyár 1935 és 1937 között érte el termelésének és exporttevékenységének maximumát. A bőrgyártás során 1920-ban 84 ezer, 1930-ban 211 ezer, 1934-ben pedig 688 ezer nyers marhabőrt dolgoztak föl, vagyis a mennyiség másfél évtized alatt több mint nyolcszorosára nőtt. Ez időszak alatt a krómos üzem termelése még ennél is nagyobb arányban bővült: az évi 600 ezerről 8 millió kvadrátra.⁶

1930-ban alapították meg a gumiüzemet, ahol eleinte kis mennyiségben gyártottak a cipőkhöz való gumisarkakat és -talpakat, illetve a gépekhez szükséges gumihengereket, hevedereket stb. A gumigyár gyors fejlődésnek indult, egyre többféle műszaki cikket, néhány év múltán pedig már kerékpárköpenyeket is gyártott. A cég 1937-ben jelentős gumiipari bővítést hajtott végre. A gumigyár számára külön irodaépületet emeltek, továbbá kémiai és fizikai laboratóriumot létesítettek, és beállítottak egy modern kalandert⁷ a hozzá tartozó berendezésekkel.⁸

³ *Tálos Géza*: A Magyar Bőripari Múzeum gyűjteménye. Pesti Hírlap, 66. évf. 218. sz., 1944, p. 4.

⁴ HU-MNL-OL-Z 707-A-1. Wolfner Gyula és Társa Rt.

⁵ A történészek „A kapitalizmus kifejlődése” című fejezetben írták a következőket: a hazai kapitalizmus „munkája nélkül nemzeti társadalmunk kifejlődése az agrárfokon akadt volna meg”. A terményüzlet „egyes ágait a század közepétől kezdve többnyire zsidó eredetű, majd megmagyarosodott családok fejlesztették ki”. A „bőripari a Wolfner-család fejleszté ki eredetileg szerény igényű tímárüzeméből”. In: *Hóman Bálint, Székfű Gyula*: Magyar történet, V. köt. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936, p. 549–550.

⁶ A kvadrát a bőrgyártás mennyiségi mérőszáma. Egy kvadrát = 1 angol négyzetláb, vagyis 9,29 dm².

⁷ A kalander „lemezek nyújtására, simítására való, egymáson forgó hengerekből álló berendezés”. (Magyar etimológiai szótár)

⁸ Gyár bővítések a gumiiparban. Honi Ipar, 30. évf. 18. sz., 1937, p. 15.

1. ábra: Kerékpárgumi reklámja⁹

A cipőgyártat korszerű gépekkel szerelték fel. A termékpalettára női és gyermekcipők, majd sport-, turista- és vadászcipők, szöges hegyászó- és sítakancsok is felkerültek. Az évtized végén naponta kétezer pár polgári cipőt, az állami szervezeteknek ezer pár bakancsot készítettek. Női cipőket nagy tételekben szállítottak Újpestről Angliába és az angol domíniumokra.

2. ábra: Szandálok varrása a Wolfner cipőgyárban¹⁰

⁹ HU-MNL-OL-Z 704-T-258. A vállalat működése a Szovjet Katonai Parancsnokság alatt, 1945. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár engedélyével.

¹⁰ A Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény engedélyével.

A cég korábban is kiemelt figyelmet fordított termékei kiváló minőségére. Világpiaci pozíciójának megőrzése érdekében a kísérletekre, a minőségi vizsgálatok végzésére 1938 és 1940 között új, korszerű laboratóriumot építettek.¹¹

A magyar–angol közös vállalat, a Midland Leather Co. alapítása

A sikerszéria fontos állomása volt 1936-ban a Wolfner-gyár és a manchesteri Bleachers Association Ltd. közös angliai krómbőrgyárának megalapítása a Lancashire megyei Norden-Rochdale-ben. A két anyavállalat a törzstőke 50-50%-át jegyezte, a gyár technikai irányítását a Wolfner cég látta el. Az új gyárat 1936-ban jegyezték be The Midland Leather Co. Ltd. cégnév alatt, működését 1937 elején kezdte meg.¹²

A magyar–angol közös vállalat további sorsáról újabb sajtóhír nem került elő. Egy dátum nélküli memorandum viszont arról tanúskodik, hogy a bőrgyár 1945 után még működött, és a munkálatok műszaki irányítása akkor is a Wolfnerek által ajánlott szakértő kezében volt. Az újpesti cég jelezte: értesültek arról, hogy Angliában egy letétkezelő vette át a Wolfner-gyár érdekeltségeit, ezért javasolják a helyzet jogi és pénzügyi vonatkozásainak mielőbbi tisztázását. A levéltári irat értékes információkat tartalmaz a „számos exportpiacon jó hírnévnek örvendő Wolfner’s Rubber Factory” korábbi tevékenységéről, amelynek során gumisarkakat, talpakat és kerékpárgumikat értékesített. Mint írják, a háború előtt az újpesti gyár valamennyi részlege jelentős exportszervezetet tartott fenn a világ minden részén. A bőrgyártmányokat tartalmazó exportszállítmányok a kontinens és a tengerentúli országok gyakorlatilag minden piacát lefedték. Magyarország felszabadulása óta a Wolfner-gyár számos megkeresést kap korábbi vevőitől.¹³

Wolfner György

Az 1888-ban született Wolfner György édesapjához, Józsefhez hasonlóan – nagy tekintélyű szakemberré vált, aki tudásával, ambíciójával sokat tett a család kezében lévő nagyüzem fejlesztéséért. György a VII. kerületi állami főgimnáziumban érettségizett 1906-ban.¹⁴ A következő tanévben beiratkozott a budapesti tudományegyetem jogi karára,¹⁵ de később a neve nem szerepel az almanachban.

¹¹ Tóth Béla: A Wolfner Gyula és Társa Bőr-, Cipő- és Gépszíjgyár Rt. kialakulása és működése. In: A Budapesti Bőripari Vállalat és gyárainak története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 147–182.

¹² Magyar gyár alapítás Angliában. In: Magyar Országos Tudósító, 1936. november 21. 152. tétel és Népszava, 64. évf. 267. sz., 1936, p. 6.

¹³ HU-MNL-OL-Z 1174-11.-37. Wolfner László vagyonzogi rendelkezései... 1848–1948.

¹⁴ A VII. kerületi m. kir. állami főgymnasium értesítője az 1905/06. iskolai évről. Fritz Ármin, Budapest, 1906, p. 120.

¹⁵ A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja az 1906/07. tanévre. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1907, p. 183.

Az első világháború idején már a családi cégnél dolgozott, 1921-től kezdődően pedig társtagi minőségben, cégjegyzési jogosultsággal felruházva vett részt a gyár vezetésében. A részvénytársasági átalakuláskor mind a két jogutód szervezetben igazgatósági tag lett, mely pozíciókat haláláig töltötte be.

A kereskedelemügyi miniszter 1922-ben kinevezte a kereskedelmi statisztikai értékmegállapítási bizottság tagjává, miáltal megkapta a „kereskedelmi tanácsos” címet.¹⁶ Egy bő évtized múlva már kormányfőtanácsosi címmel ruházták fel, melynek révén „méltóságos úr” megszólításra lett jogosult, de ő a gyárban csak „Gyuri úr”-nak engedte magát szólíttatni, ahogy édesapja is „Józi úr”-nak hívatta magát a munkásokkal.

Az Újpestet magába foglaló Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlése 1929-ben a választmányi bizottság, majd 1934-ben a törvényhatósági bizottság tagjává választotta. Bizottsági tagságát – miután az 1939. évi IV. törvénycikk, az ún. zsidótörvény 1. §-ának rendelkezései alá esett – a vármegyének meg kellett megszüntetnie.¹⁷

György közgazdasági tudását a bőriparon kívül is elismerték. Két évtizeden át a Royal Nagyszállóda Rt. igazgatósági tagjaként, az utóbbi években igazgatósági alelnökéként¹⁸ jelentékeny szerepet játszott a vállalat megerősödésében. Halála után unokatestvére, András báró került a megüresedett igazgatósági helyre.¹⁹

Hogy 1919 tavaszán – akárcsak nagybátyját, Tivadar bárót – Györgyöt is letartóztatták, erre az 1939-ben a vitézi szék előtt kiadott igazolásokból derült fény. *Ledniczky György* alvezredes tiszti becsületére hivatkozva igazolta, hogy – ellenforradalmi tevékenység miatt – Wolfner Györggyel együtt volt letartóztatva a Margit körüti katonai fogházban 1919. április 15-től május 15-ig. „Ezen jellemet próbára tevő idő alatt (a vörös-örök naponkénti agyonlövési fenyegetései mellett) módomban állt fent nevezett Urat, mint önzetlen bajtársat és hazafias érzésű magyar urat megismerni.” Mások is tanúskodtak arról, hogy „1918. okt. 3-tól 1919. aug. 5-ig állandó személyes érintkezésben álltak, Wolfner György sem a forradalmak előidézésében, sem azok fenntartásában közre nem működött és magát mindenkor derék magyar hazafi és tartalékos tiszthez méltóan / illő módon viselte.”²⁰ E nyilatkozatok alapján Wolfner György „a forradalmak keletkezése óta tanúsított magatartása 'IGAZOLT'”²¹ Az igazolvány 1940. április 20-ai kiállításakor még senki nem sejtette, hogy Györgynek arra

¹⁶ Kereskedelmi statisztikai értékmegállapítási bizottság. Bőripari Szemle, 21. évf. 13. sz., 1922, p. 11.

¹⁷ Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja, 27. évf. 49. sz., 1929, p. 685; 32. évf. 47. sz., 1934, p. 507 és 37. évf. 35. sz., 1939, p. 492.

¹⁸ Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 13. évf. 1937–1938/3–4. kötet, p. 593.

¹⁹ Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 17. évf. 1941–1942/3–4. kötet, p. 599.

²⁰ MNL-OL-Z 1174-4.-19. Wolfner György katonai iratai; MNL-OL-Z 1174-4.-20. Tanúvallomások Wolfner Györgynek a vitézi szék előtti igazolása ügyében.

²¹ Az igazolást Schnetzer Ferenc hadügyminiszter 1919. augusztus 15-én kiadott rendelete írta elő. A tiszteket és az alacsonyabb rendfokozatúakat igazoló eljárás alá kellett vonni, hogy a forradalmi mozgalmak alatt nem tanúsítottak-e a tiszti állás követelményeivel össze nem egyeztethető magatartást. L. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 46. évf. 52. sz., 1919.

már nem lesz szüksége, mert három héttel később nem volt az élők sorában... Egy rendkívül gyors lefolyású betegség végzett vele alig 51 éves korában.

Wolfner György elhunytá alkalmával még a családi nagyvállalat működését folyamatosan bíráló *Népszava* nekrológja is meglepően pozitív hangvételt ütött meg. „Az elhunyt a borszakmának vezető tényezője volt. Egyéniségét és működését az európai bőripar központjaiban mindenütt jól ismerték. Műszaki, szociális és külkereskedelmi vonatkozásokban nagyértékű tevékenységet fejtett ki, szakmai, tisztviselői és munkásjóléti kérdésekben tanúsított fölfogásával széles körök tiszteletét érdemelte ki.”²² Végrendeletében György csak a lakóházukat hagyta feleségére, *dr. Tarcsay Izabellára*, minden egyéb vagyonának örökösül két nővérét és azok gyermekeit nevezte meg.²³

3. ábra: Wolfner György²⁴

Báró Wolfner András

Wolfner Tivadar két fia közül csak a fiatalabb, az 1898-ban született András kapcsolódott be a családi nagyvállalat vezetésébe. Középiskolai tanulmányait a Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumában végezte. Mint besorozott tanuló, a kultuszminisztérium rendelete értelmében már 1917 januárjában megkapta az érettségi bizonyítványát.²⁵ A harc-

²² Wolfner György börgyáros elhúnytá. *Népszava*, 68. évf. 106. sz., 1940, p. 14.

²³ HU-MNL-OL-Z 1174-4.-23. Wolfner György végrendelete és a hagyaték.

²⁴ HU-MNL-OL-Z 1174-5.-25. Wolfner György emlékalbum. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár engedélyével.

²⁵ A VKM 1917. évi 8689. V. számú rendelete értelmében az első félévi osztályzataik alapján kaptak érettségi bizonyítványt a 17. életévüket betöltött tanulók. Forrás: Érettségi vizsgálat a háború harmadik évében. In: Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1916, p. 57.

téren az ellenség előtt tanúsított vitéz tetteinek jutalmául 1920-ban tüzer tartalékos zászlósként bronz vitézségi érmet kapott.²⁶

Közel nem olyan intenzíven, mint édesapja, de András báró is bekapcsolódott Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közeletébe. 1929-ben beválasztották az igazgató választmányba, majd 1930-ban a vármegye egészségügyi bizottságába kapott felkérést, ahol tagságát 1933-ban és 1935-ben is megerősítették. 1934-ben törvényhatósági bizottsági tagnak választották meg. Az 1939. évi IV. t.-c. 4. § 3. bekezdése értelmében zsidónak minősülő személy ilyen tisztséget nem tölthetett be, ezért tagságát megszüntnek nyilvánították.²⁷

Wolfner András 1941-ben lett a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége ügyvivő igazgatóságának tagja,²⁸ azonban ezt a tisztséget sem tölthette be 1944 áprilisa után, mert az „árjásítás” miatt őt is megfosztották pozíciójától.²⁹

András báróról nem kis meglepetéssel szolgált az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. A szakreferens³⁰ által átadott listán, amelyet „Ujszászi(sic!) István volt horthysta vezérőrnagy a VKF/2 egykori vezetője készített”, a hírszerzők között Wolfner András neve is szerepel.³¹ A lista készítője, *Ujszászy István* 1939 és 1942 között a VKF/2 katonai kémelhárító és hírszerző osztályt vezette. 1948-ban Magyarországon letartóztatták, és parancsba adták, hogy írjon le mindent az irányítása alá tartozó hírszerző, kémelhárító és államvédelmi tevékenységről, továbbá az informátorokról.

Ujszászy feljegyzéseit 2007-ben tették közzé. Az általa felsorolt rengeteg „ügynök” között a következőket jegyezte le: „Wolfner (csetei, báró) András ifj., újpesti bőrgyáros. Angliában többször járt, ott ismeretségekkel rendelkezik. Onnan 2. vkf. számára értékes katonapolitikai híryanagokkal tért vissza. Angolul beszél, nem nácibarát.”³² A kötet sajtó alá rendezője, *Haraszti György* hívja fel a figyelmet arra, hogy a közölt lista „könnyen félreért(elmez)hető.” Ujszászy több „ügynök”-listát írt le, „megtagadva a titkosszolgálati munka legfontosabb

²⁶ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 47. évf. 17. sz., 1920, p. 330. Egy tanulmány szerzője szerint Wolfner András az 1939. évi IV. tc. 2. § értelmében mentesült a korlátozások alól, mert Károly Csapatkereszttel, Sebesülési Emlékéremmel stb. tüntették ki. Sem a Rendeleti Közlönyben, sem máshol nem találni nyomát annak, hogy András báró további katonai kitüntetését kapott volna.

²⁷ Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja, 27. évf. 30. sz., 1929, p. 437 és p. 653–654; 32. évf. 34. sz., 1934, p. 354; 37. évf. 35. sz., 1939, p. 491–492.

²⁸ *Pártos Szilárd* (szerk.): A magyar gyáripar évkönyve és címtára, 1941. Stádium, Budapest, 1941, p. 218.

²⁹ Élharcosok, akik eltűntek a gazdasági élet porondjáról. Uj Magyarág, 11. évf. 86. sz., 1944, p. 5.

³⁰ A szerző itt mond köszönetet Kis-Kapin Róbertnek, az ÁBTL szakreferensének mindenre kiterjedő figyelméért, segítőkészségéért.

³¹ ÁBTL 4.1. A-861. A 11-10.138/51. sz. OBJ.DO 16. sz. melléklete. „A VKF/2. Oszt. Hírsz. és Kémelh. tevékenysége” „K”-ügynöki névsor.

³² *Haraszti György* (szerk.): Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak ... az ÁVH fogóságában írott feljegyzései. ÁBTL – Corvina, Budapest, 2007, p. 588. Wolfner András neve és nemesi előneve többször szerepel, de mindannyiszor hibásan.

alapszabályát”, kiadva azokat, akik (szerinte) információkat szolgáltattak a kémelhárító és hírszerző osztálynak.³³

Nem valószínű, hogy a jövőben Ujszászy állításairól hiteles információkhoz lehet jutni, mivel a hírszerzési iratok nagy részét a Németországba kitelepült vezérkari szervek magukkal vitték, ahol a dokumentumok zöme eltűnt.³⁴

Nincs információk arról, András hol bujkált a vészkorszak alatt, a megpróbáltatásokat viszont nem sokkal élte túl. A „halálesetfelvelet” adatai szerint Wolfner András báró 1945. január 27-én hunyt el a VII. kerületi Vilma királyné út 9.³⁵ szám alatt. Családi állapota nőtlen, vallása izraelita, lakcíme: II. kerület, Herman Ottó út 11.³⁶ A halotti anyakönyv szerint a halál oka: gyomorfekély.³⁷

1945 elején András báró elhunytáról nem jelenhettek meg az életművét méltató nekrológok már csak azért sem, mert hónapokon át még a közvetlenül érintettek sem tudtak a haláláról. Temetéséről a levéltári iratokból derül ki annyi, hogy a testvérei később exhumáltatták és újratemetették a családi sírboltba.

4. ábra: A Wolfner család sírja a a Salgótarjáni úti izraelita temetőben³⁸

³³ Haraszti még hozzát teszi: a névsorokat átolvasva „az a határozott meggyőződésünk támad, hogy amikor Ujszászy az egykori 2. vkf. osztály ... kapcsolatuként, 'ügynökeként' felsorol mindenkit, akit csak lehet, sőt nem lehet, gyaníthatóan a lista parttalanára tételével próbálja kihallgatóit megtéveszteni, igazi ügynökeket fedezni.” *Haraszti György: Vallomások a túlélésért.* In: *Haraszti: i. m. (32), p. 9–71.*

³⁴ *Hajma Lajos: A katonai felderítés és hírszerzés története.* ZMNE, Budapest, 2001, p. 98.

³⁵ Ott működött az előkelő magánklinika, a Fasori Szanatórium.

³⁶ HU BFL – VII.6.a – 1946 – 05436 Wolfner András hagyatéki ügy.

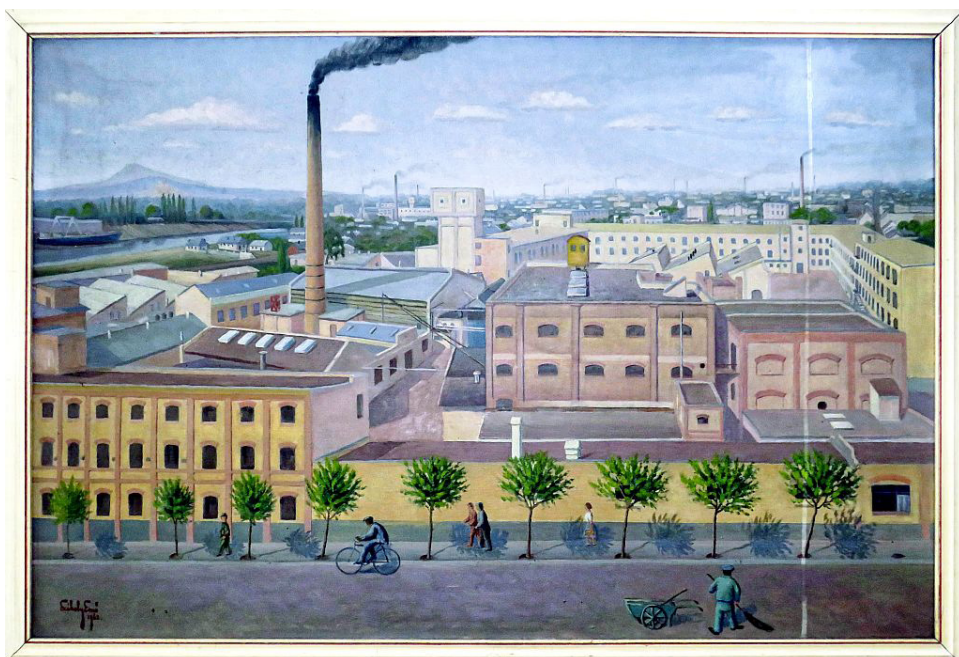
³⁷ Mihályi Balázs, a Budapest ostroma c. könyv szerzőjének szíves közlése.

³⁸ A szerző felvétele.

Adatok a magyar bőr- és cipőgyártásról

A két főhős bemutatása után a bőrparra visszatérve ismét a levéltári forrásokhoz fordulunk.

Az 1933. évi hivatalos vágatási statisztika alapján az országban évenként kb. 220 000 nagy állatot vágtak, ebből mintegy 55 000 a növendék marha, amelyek bőre alkalmas felsőbőr előállítására. Az évente levágott 140-150 000 ökör és tehén bőréből kerültek ki a talpbőrök, a fekete és barna blankbőrök, továbbá az övbőrök. Az 1930-as évek derekán a Wolfner-gyárnak évente 350-400 000 kg tiszta tanninra volt szüksége, amelyből 85% hiányzott, mert a Magyarországon beszerezhető tölgycser és gubacs csak az évi szükséglet 15%-át tette ki. „A régi cserzőanyagtermelő helyek: Erdély, Tátra vidéke, Horvát-Szlavónország már sajnos, tárgytalanok, de egész Európa sem jön számításba.” Tengerentúli cserzőanyagokkal az ország mintegy három hónapra volt ellátva 1934 novemberében. A bőrökön és a tanninon kívül a gyártáshoz más segédanyagok is szükségesek, amelyek egy része szintén csak külföldről volt beszerezhető.³⁹

5. ábra: Székely Ernő: A Wolfner-gyár látképe⁴⁰

³⁹ HU-MNL-Z 704-30. Wolfner Gyula és Társa Rt., Bel-és külforgalmi statisztikai kimutatások, 1930–1947. Az idézett áttekintés 1934. november 26-án készült.

⁴⁰ A Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény engedélyével.

Egy másik áttekintés további érdekes adatokkal szolgál a bőr- és cipőgyárak helyzetéről. Az 1930-as években Magyarországon 35 bőrgyár működött, amelyek az 1933–1938-as évek átlagában évi 7 000 tonna talpbőrt és 3 000 tonna felsőbőrt állítottak elő. A Wolfner-gyár részesedése az országos termelésből 35%, a három másik nagy bőrgyáré (Fried, Mauthner, Pécsi) 45%, így az országos termelés 80%-át ez a négy gyár produkálta. Az ország területén működő nyolcvan cipőgyár, illetve számos cipészüzem az adott időszakban évente 4-5 millió pár cipőt állított elő. A rendelkezésre álló kapacitás ennél lényegesen nagyobb volt – például a Wolfner-gyár egymaga félmillió pár cipőt tudott volna gyártani –, de a nyersanyaghiányt ezt nem tette lehetővé.

A nyersanyaghiány komoly gondok elé állította az iparágat, ugyanis a bőrök nagyobb részét negyven külföldi országból importálták. A nehézségek ellenére a magyar gyárak sok országba exportáltak, például 1938-ban 660 000 pár, főleg női cipőt értékesítettek külföldön. A szóban forgó években a bőripar az egész magyar ipari kivitel 8%-át képviselte.⁴¹

A Wolfner-féle részvénytársaságok megalapítása

A tulajdonosok 1937-ben jelentős lépésre szánták el magukat: az 1855 óta közkereseti társasági formában működő céget két részvénytársasággá alakították át. A Wolfner Gyula és Társa Részvénytársaság alapszabályának első verzióját 1937. december 9-én írták alá, a végleges változatot 1938. január 3-án fogadták el.⁴²

A részvénytársaság tevékenysége: a Wolfner Gyula és Társa cég bőr-, gépszij-, hadfelszerelési és cipőgyárának átvétele és tevékenységének folytatása, a bőrgyártás mindennemű ágazatának gyakorlása, vagyis mindenféle bőrcikkek gyártása, a bőrgyártással kapcsolatos segédanyagok feldolgozása, továbbá részesedés hasonló vállalatokban. A társaság határozatlan időre jött létre, alaptőkéje 9 000 000 pengő, amely 90 000 darab 100 pengő névértékű, bemutatóra szóló részvényre oszlott. Az igazgatóság tagjai: újpesti Wolfner Gyula, újpesti Wolfner György, báró Wolfner András és újpesti Wolfner László. A tulajdonosok szindikátusi szerződést kötöttek a részvénybirtok közös kezelése és a jogok gyakorlása tekintetében.⁴³

Az alapszabály elfogadásával 1937. december 17-én alakult meg a Wolfner Gyula és Társa Gummigyára Rt., amely Wolfner Gyula és Társa cég újpesti gumigyárát vette át. Tevékenységi köre a gumigyártás mindennemű ágazatának folytatása, vagyis mindenféle ruggyantacikk gyártása, továbbá hasonló vállalatokban való részesedés. Ez a társaság szintén határozatlan időre jött létre, alaptőkéje 1 000 000 pengő volt, mely 10 000 darab 100 pengő névértékű, bemutatóra szóló részvényre oszlott. Az igazgatóság tagja itt is a négy Wolfner:

⁴¹ HU-MNL-OL-Z 704-B-2. Ismertetések a bőripar történetéről, a vállalatról, ... 1933–1945.

⁴² Központi Értesítő, 63. évf. 6. sz., 1938, p. 80.

⁴³ HU-MNL-OL-Z 1174-A-12. Vagyonjogi megállapodások, végzések, adófizetési ügyek 1913–1944.

Gyula, György, András és László lett.⁴⁴ Mindkét társaság részvényeit Gyula, György és András birtokolta. Sem az ő, sem a többi családtag jelentős értékű magánvagyonra nem került részvénytársasági tulajdonba.

A részvénytársaság 1942. évi eredményei

Számos érdekes tényre derül fény a Wolfner-gyár cégbírósi irataiból. Az 1943. március 17-ei igazgatósági ülésen például áttekintették a börgyár 1942. évi működését és a többi gyáregység foglalkoztatottságát, az 1939. IV. t.c. (az ún. harmadik zsidótörvény) végrehajtását, a légmentes kapcsolatos hatósági és vállalati rendelkezéseket, a hadbavonultak segélyezését. Ezen az értekezleten emlékeztek meg *Vágó Miksár*ról, a korábbi vezérigazgató elhunytáról, aki 48 éven át dolgozott a cégnél.

A gyár működéséről a legfontosabb tényeket Wolfner László ismertette. Rámutatott a nyersanyaghelyzet általános rosszabbodására és a cserzőanyag-gazdálkodás nehézségeiből adódó problémákra. Az akkor kapható cserzőanyag rosszabb minősége miatt megnövekedett a cserzési időtartam, és ez jelentékeny anyagi veszteségeket okozott. A kötött gazdálkodás, az anyaghivatali kiutalások rendszere, a magasabb nyersbőr- és segédanyagárak, a megnövekedett munkabérek és rezsitételek folytán meglágyabbodott a tőke forgása, és igen magas értékek investálódnak a készáruban.

Wolfner András a hadfelszerelési és cipőgyár foglalkoztatottságáról azt mondta, „semmi-féle fennakadás nem történt”. Az üzemek a rendelkezéseket hiánytalanul teljesítették, a foglalkoztatottság kielégítő volt, a polgári cipőgyártásban a típuscipők gyártása programszerűen zajlott.

A bevonult tisztviselők és munkások segélyezésére a vállalat létrehozta a Családvédő Irodát, a magyar gyáripar első ilyen jellegű intézményét, amelyet a honvédelmi miniszter követendő példaként állított a többi iparvállalat elé. 1942-ben a gyárból 271-en teljesítettek katonai szolgálatot, közülük 110 fő családja kapott rendszeres gyári támogatást.

A cég teljes mértékben eleget tett az 1939. IV. tc. előírásainak. A vállalat központi irodájában és főlerakatában az értelmiségi munkakört betöltő zsidó alkalmazottak arányszáma 13,33%, a gyárban 12,88% volt, vagyis mindkét helyen a törvény által engedélyezett 15% alatt maradt.⁴⁵

A megjelentek nem tudhatták, hogy ezt követően a részvénytársaságnak évekig nem lesz lehetősége legfőbb döntéshozó szervét, a közgyűlést összehívni.

⁴⁴ Központi Értesítő, 63. évf. 7. sz., 1938, p. 96.

⁴⁵ HU-BFL-VII-2-e-39821-1937 Wolfner Gyula és Társa Rt., 1937–1972.

6. ábra: Árumintakönyv borítója⁴⁶

A gyár 1931 utáni iparjogvédelmi tevékenysége

Évszázados történetének termelési csúcsaival szoros összefüggésben az 1930-as években a cég rendkívüli aktivitást fejtett ki az iparjogvédelem terén. 1931 és 1944 között öt találmányra kaptak szabadalmi oltalmat, mintegy negyven új védjegyet lajstromoztattak, számos régebbi védjegyet megújítottak, illetve átíratottak a jogutódként működő két részvénytársaságra.

A vállalkozás iparjogvédelmi portfóliójában az új termékek fejlesztése, az intenzív külkereskedelmi tevékenység és a háborús évek hiánygazdálkodása egyaránt leképeződik.

A Wolfner-gyár szabadalmi

A vállalkozás 1934 és 1942 között öt bejelentett találmányra kapott szabadalmi oltalmat. A *Szabadalmi Közlöny* a Wolfner-gyár néhány további bejelentéséről és más iparjogvédelmi tevékenységéről is hírt adott.

Az 1934 májusában bejelentett, majd 1936 januárjában 113660. lajstromszámon bejegyzett találmány tárgya a „bőrripari hulladéklevékben foglalt három vegyértékű krómvegyületeknek hat vegyértékű krómvegyületek alakjában való kitermelésére” szolgáló eljárás.⁴⁷

A szabadalmi leírás szerint a bőrripari króm-cserzőlevék az esetek túlnyomó részében a krómot három vegyértékű krómvegyületek alakjában tartalmazzák. Kitűnő cserzőhatásuk azonban csak a hat vegyértékű krómvegyületeket tartalmazó króm-cserzőlevéknek van, amelyeket például a nátriumbikromát szerves anyagokkal, például cukrokkal való reduk-

⁴⁶ A Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény engedélyével.

⁴⁷ A szabadalmi leírásokat a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának online adatbázisa közli: <http://epub.hpo.hu/e-kutatas/?lang=HU>.

ciója útján lehet előállítani. Az így készült krómcszerzőlevek jellemző tulajdonsága, hogy a bennük foglalt három vegyértékű krómvegyületeknek az a része, amelyet a cserzés folyamán a bőrök nem vesznek fel, és emiatt a hulladékklébe kerül, a cserzés folyamata alatt olyan kémiai és fizikai változáson esik át, hogy a hulladéklevelek kevéssé használhatók az újbóli krómcserezésre. Mivel a krómcserezés során a cserzőlé krómtartalmának csaknem fele a hulladéklevelekben marad, a bőripar régi törekvése, hogy a hulladéklevelek krómtartalmát kitermelje, és alkalmassá tegye teljes értékű krómcszerzőlevek készítésére. Mindeztidáig ez a törekvés nem járt eredménnyel.

A Wolfner-gyár által kifejlesztett eljárást több művelet kombinációja jellemzi:

- A hulladéklevelekben lévő három vegyértékű krómot vízben nem oldódó vegyületek alakjában leválasztják, és a cserzés szempontjából közömbös, oldott anyagoktól elkülönítik.
- A folyadéktól elkülönített csapadékot kénsavban oldják, és a savas krómsóoldatot a hat vegyértékű króm valamely vegyületével főzik.
- Az oldatban lévő összes három vegyértékű krómvegyületet elektrokémiai úton hat vegyértékű krómvegyületté alakítják át.

Néhány évvel később, 1941-ben a Wolfner cég nem kizárólagos engedélyt kért és kapott egy hasonló tárgyú, *Tóth Géza* vegyész mérnök által a hulladék krómcszerzőlevek krómtartalmának visszanyerésére szolgáló szabadalom használatára és gyakorlatba vételére.⁴⁸

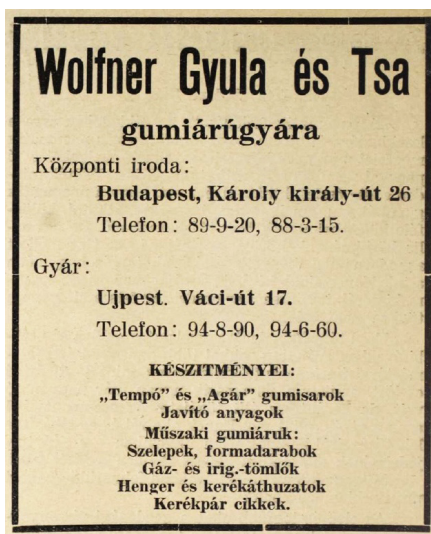
Egy másik bejelentést 1934. október végén nyújtottak be. A 113839. lajstromszámon bejegyzett szabadalom leírása 1936. február derekán jelent meg. Az állati bőrök meszezésére vagy mázolására szolgáló eljárást a Wolfner cég és *Hevesi Antal* gyári üzemvezető dolgozta ki.

A bőrök cserzésének előkészítésénél a feláztatott bőröket a szőrlazítás, illetve szőrtelenítés érdekében meszezésnek vagy mázolásnak vetik alá, amely a szőrök lazítását és eltávolítását, illetve a bőrszövet mérsékelt duzzasztását, lazítását, továbbá a bőrszír részleges elszappanosítását célozza. A találmány szerinti eljárást jellemzi, hogy a bőröket alkáliszulfid, vagy alkáliszulfidok és alkáliszulfát, vagy alkáliszulfátok közös oldatával hozzák érintkezésbe. Az alkáliszulfidok és alkáliszulfátok közös oldatát ezen anyagokkal szemben közömbös anyagokkal sűrítik a megfelelő pépsűrűsége, majd a péppel a bőr szín- és/vagy húsoldalát bekenik, és az így előkészített bőröket állni hagyják.

A soron következő találmányt 1941 márciusában jelentették be, de a 135618. lajstromszámú szabadalom leírása csak másfél évvel az államosítás után, 1949 augusztusában jelent meg a Szabadalmi Közlönyben. Az „Eljárás és berendezés vulkanizált gumi regenerálására” című találmányt Wolfner Gyula és Társa Gumigyára Rt. és *Keleti Zoltán* vegyész mérnök jegyzi. A szabadalmi leírásból megtudhatjuk, hogy korábban is léteztek eljárások és berendezések a vulkanizált gumi regenerálására, ezek viszont nagyon költségesek és hosszú időt igényelnek. A találmány szerinti berendezésben a vulkanizált gumit közvetve olyan ötvö-

⁴⁸ 128229. sz. szabadalom. Szabadalmi Közlöny, 48. évf. 1. sz., 1943, p. 11.

zetből való fémfürdőben vagy fémfürdővel melegítik, amelynek olvadási pontja célszerűen a depolimerizáció hőmérséklete, azaz 260 °C körül van. A feldolgozandó hulladékot vékony falú, jó hővezető anyagból való edénybe helyezik, és lassú mozgatás mellett 2–3 percig a fémfürdő hatásának teszik ki. Ezen idő alatt a vulkanizált gumi depolimerizálódik. Az így előkészített gumit finomítóhengerre feltéve plasztikus, könnyen feldolgozható, regenerált gumimassza keletkezik, amelynek további feldolgozásához puhítószert adagolására nincs szükség. A találmány szerinti eljárásban a regenerálási idő a korábbi 3–16 óra helyett 2–3 percre csökkenthető.

7. ábra: A gumiárugyár hirdetése⁴⁹

A háború okozta nyersanyaghiány miatt új megoldásokat kellett keresni; erre az egyik példa az 1941-ben benyújtott, „Eljárás disznóbőr-húshasíték kikészítésére” című találmány, melynek bejelentője a Wolfner részvénytársaság és *dr. Sors Pál* újpesti művezető jogutódja. A 132213. lajstromszámú szabadalom leírása azonban csak 1948-ban jelent meg. A leírás bevezető részében ismertetik a disznóbőrök azon tulajdonságát, amely miatt korábban nemigen használták cipőipari célokra.⁵⁰ Ezeknek a bőröknek egy része talpbőr-készítésre ugyan megfelel, de a többi része, az ún. húshasíték lyukacsos, ezért a használhatósága erősen korlátozott. A találmány a disznóbőr-húshasíték lyukacsosságának megszüntetésére szolgáló eljárást írja le.

⁴⁹ Gumiipari Hírlap, 1. év. 2. sz., 1934, p. 3.

⁵⁰ A Wolfner-gyár csak 1941-től kezdve dolgozott fel sertésbőröket.

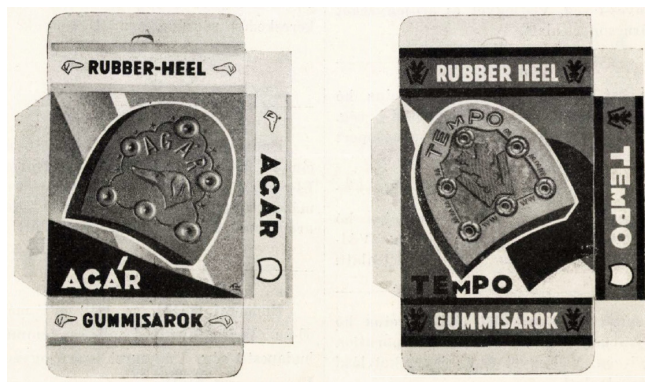
Wolfnerék a háborús hiánygazdálkodás miatt kényszerültek a korábbiaktól eltérő eljárások kidolgozására; ilyen volt az 1942 szeptemberében benyújtott találmány, az „Eljárás lábbelitalp készítésére”. A szabadalom leírásából megtudjuk, hogy korábban amiatt nem váltak be az impregnált szövetből készült cipőtalpak, mert a szélük kirojtosodott. A gyárban kifejlesztett eljárás során az impregnált szövetből készült talpat hasított bőrből vagy más hajlékony lemezből kivágott, nagyobb méretű talpra erősítik, a két talplemezt varrónallal összevarrják, a talpat pedig két szegsorrrel a lábbeli felső részéhez erősítik. A talp szélére köröskörül ún. rámat – például egy bőrsávot – erősítenek fel, amely meggátolja a kirojtosodást. A 134677. számon lajstromozott szabadalom leírását csak 1948. július elsején jelentették meg. Az 1948. november 2-án a Szabadalmi Közlönyben megjelent hír szerint a Wolfner Gyula és Társa Rt. lemondott ennek a szabadalomnak a használati és gyakorlatbavételi jogáról.⁵¹

A Szabadalmi Közlöny 1946-ban közölte, hogy a Wolfner részvénytársaság 1943-ban pót-szabadalmat jelentett be *dr. Engel Pál* és *dr. Hey Ferenc* „Eljárás műbőr előállítására cserzett huslásból” című, 130903. számú törzsszabadalmához.⁵²

A Wolfner-gyár 1931 után lajstromozott jelentősebb védjegyei

Terjedelmi okok miatt ebben a fejezetben a *Központi Védjegy-Értesítő*⁵³ csak néhány fontosabb, érdekesebb védjegyet emelünk ki.

Az 1931-ben lajstromozott hat új védjegy közül kettő-kettő az AGÁR, illetve TEMPO nevű gumisarkokra vonatkozik. A TEMPO márkanevet szöveges védjegyként is bejegyeztették.⁵⁴

8. ábra: TEMPO és AGÁR gumisarok

⁵¹ Szabadalmi Közlöny, 53. évf. 21. sz., 1948, p. 138.

⁵² Szabadalmi Közlöny, 51. évf. 6. sz., 1946, p. 33.

⁵³ Központi Védjegy-Értesítő 1901–1949: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/SZTNH_KozpontiVedjegyErtesito/.

⁵⁴ Központi Védjegy-Értesítő, 3. sz., 1931, p. 34–35. 55466—55469. lajstromszám és 8. sz., p. 108, 55817. lajstromszám.

Érdekességként megemlítjük, hogy a TEMPO márkanév túlélte a családi gyárat: 1948-ban még az államosított Wolfner-gyár termékeit ajánló reklámban is megjelent a *Szabad Szó* hasábjain (18. ábra).

A KRUPONIT talpanyag jelölésére szolgáló ábrás védjegyet szintén 1931-ben jelentették be.⁵⁵ A márkanév egy évtized alatt jelentős ismertségre tett szert – ennek ellenére később nem újították meg.

A gyáróriás 1932-ben nyolc új védjegyet lajstromoztatott. Grafikai megoldása révén kiemelkedik közülük a TRAPEZ ábrás védjegy, amely később számos hirdetésben is feltűnt. A lábbelikre és tartozékaikra alkalmazott TRAPEZ nevet szövédvédjegyként is bejegyeztették, tíz évvel később mindkettőt megújították.⁵⁶

9. ábra: A TRAPEZ ábrás védjegy egy hirdetésben⁵⁷

Két évvel később a cipőgyár a TRAPEZ márka népszerűsítése érdekében kirakatversenyt rendezett. A cipőkereskedők az ország számos helyén rendeztek be kirakatokat TRAPEZ árukkal, és sokan „igen nagy találékonysággal és művésziesen kidolgozott ötletekkel” tettek komoly szolgálatot a márka érdekében.⁵⁸

Stílusát tekintve jelentősen eltérő, különös vonulatot képez a lábbelik megjelöléséhez készült hat ábrás védjegy, köztük a teljes harci díszben pompázó indián, az oroszlanok és az elefánt. Két ábrán a cégjelzés sincs feltüntetve.⁵⁹ Talán nem véletlen, hogy ezek a védjegyek nem lettek megújítva.

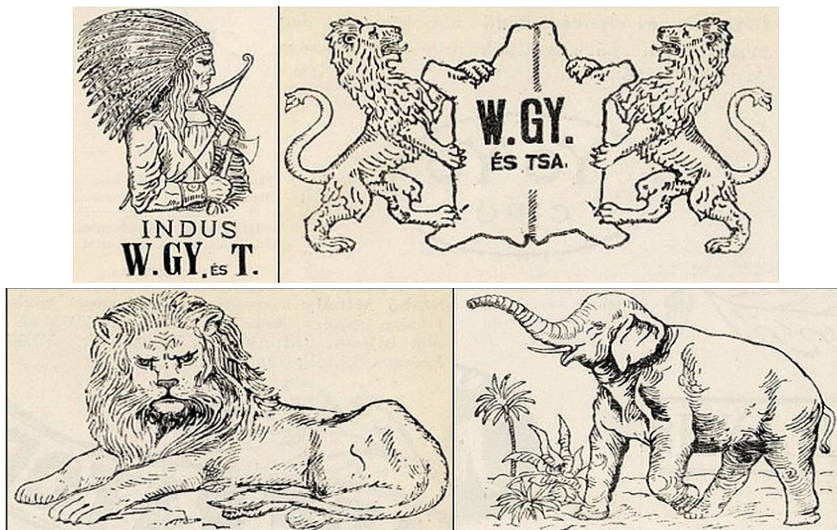
⁵⁵ Központi Védjegy-Értesítő, 11. sz., 1931, p. 137, 55995. lajstromszám.

⁵⁶ Központi Védjegy-Értesítő, 12. sz., 1942, p. 340, 70735. és 70736. Az 1932. évi lajstromszámok: 56082. és 56960.

⁵⁷ Cipőszemle, 17. évf. 17. sz., 1937, p. 2.

⁵⁸ Kálmán Andor: A márkaáru fejlődő jelentősége a cipőszakmában. Cipőszemle, 14. év. 20. sz., 1934, p. 1.

⁵⁹ Központi Védjegy-Értesítő, 8. sz., 1932, p. 88, 56682. lajstromszám és 12. sz., p. 141–143, 56959. és 56995–57000. lajstromszám.

10. ábra: Négy védjegy 1932-ből⁶⁰

1933-ban négy új védjeggyel gyarapodott a Wolfner-gyár iparjogvédelmi portfóliója. A szarvast ábrázoló védjegyben a cég hivatalos francia elnevezése mellett látható szöveg arra utal, hogy a bőrgyárban tölgyfakéreggel cserzik azt a bőrt, amelyből a védjeggyel ellátott krupont gyártják.

11. ábra: Francia nyelvterületre szánt talpbőrkrupon védjegye⁶¹

⁶⁰ Lajstromszámok: 57000, 56995, 56998, 56999.

⁶¹ Központi Védjegy-Értesítő, 7. sz., 1933, p. 85, 57571. lajstromszám.

Az 1934-es évben új védjegybejelentés nem volt, viszont megújították az 1924-ben lajstromozott, gépszíjakra vonatkozó AERO ábrás védjegyet.⁶² Érdekes, hogy a világhírű gépszíjról készült reklám viszont nem tartalmazza a termék bejegyzett védjegyét (15. ábra).

Szabályos védjegydompíng jellemzi az 1935-ös évet: a cég húsz új védjegyet lajstromoztatott. A vezetőségnek láthatóan tetszettek a realista ábrázolásra törekvő, részletgazdag rajzok, mert ebben az évben szintén több ilyen stílusú ábrás védjegyet terveztek meg. E formanyelvre ékes példa a gyár talpgyártmányai számára készítettet egyik védjegy, a kivont karddal száguldó lovas huszár.

12. ábra: HUSZÁR KRUPON⁶³

A gyártörténet első részében említettük, hogy a Wolfner-gyár 1884-ben az elsők között kapta meg a koronás állami címer használatára szóló engedélyt, és be is mutattunk egy 1914-ben lajstromozott védjegyet, amelyen a magyar címer látható.⁶⁴ Érdekes lenne tudni, az állami címer használatára vonatkozó jogszabály életbe lépése után vajon miért csak fél évszázad múltán jelent meg újra a magyar korona a Wolfner-gyártmányok védjegyein. 1935-ben a következő három ábrás védjegy grafikájában szerepel a magyar címer: az egyik „kruponok, félbőrök”, a másik „lakk- és boxbőrök”, a harmadik „lábaltal és crupon” jelölésre szolgált.⁶⁵ Ez utóbbin, amelynek ábráján két angyal tartja a koronás állami címert,⁶⁶ semmi nem utal sem a védjegybejelentő cégre, sem a gyártmányra.

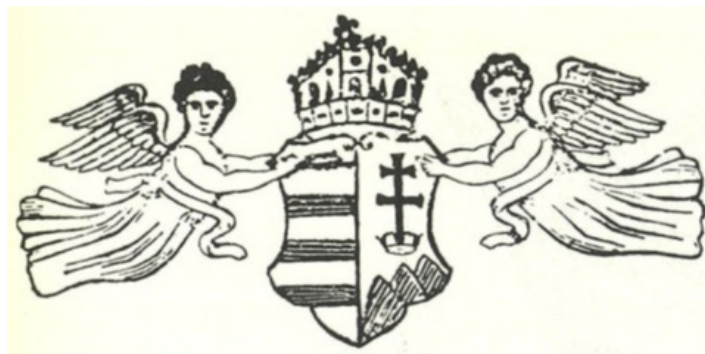
⁶² Központi Védjegy-Értesítő, 1. sz., 1935, p. 2, 59084. lajstromszám.

⁶³ Központi Védjegy-Értesítő, 2. sz., 1935, p. 35, 59575. lajstromszám.

⁶⁴ Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 1. sz., 2023. január, p. 61.

⁶⁵ Központi Védjegy-Értesítő, 8. sz., 1935, p. 153, 59890. és 59892. lajstromszám; 8. sz., p. 154, 59974. lajstromszám.

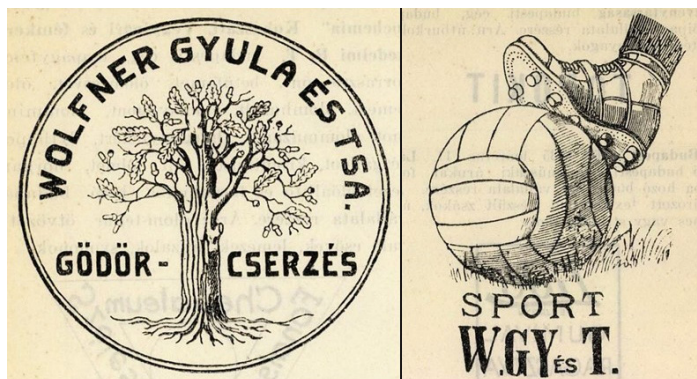
⁶⁶ 1919 végén lett a Horthy-féle Magyar Királyság címere a két angyal által tartott korábbi „kiscímer”.

13. ábra: „Angyalos, koronás” védjegy

Az előzőtől eltérő, leegyszerűsített grafikai stílusú védjegyek is készültek. A kerékpár-, motorkerékpár- és automobilkerék-gumiköpenyek jelölésére szolgáló EXCELLENT és az AERO EXTRA RUBBER védjegy⁶⁷ újra megjelent a cég logójaként gyakran alkalmazott W betű a kétféjű farkasokkal.

A védjegyértésítő 1935. évi 5. számában egymás után sorakozik a Wolfner cég tíz ábrás védjegye.⁶⁸ A legegyszerűbb egy háromszögbe zárt W betű, egy másik ábrán a W betű francia felirattal látható. A DÁNIA, ELITE, VIKTORIA és FAVORIT márkánév mellett a cég neve is olvasható. A tölgyfa a talpanyag kéregcserzésére utal. A stoplis cipőtalppal lerajzolt focilabda tervezője elegendőnek tartotta a rövidített cégnév feltüntetését.

14. ábra: Gödör-cserzés és focicipő⁶⁹

⁶⁷ Központi Védjegy-Értesítő, 6. sz., 1935, p. 105, 59975. lajstromszám és 4. sz., p. 70, 59771. lajstromszám.

⁶⁸ Központi Védjegy-Értesítő, 5. sz., 1935, p. 85–87, 59881–59889. és 59891. lajstromszám.

⁶⁹ Központi Védjegy-Értesítő, 5. sz., 1935, p. 86, 59881. és 59882. lajstromszám.

Az 1936-ban lajstromoztatott három új védjegy közül kettőnek a felirata arra utal, hogy kifejezetten táncolásra alkalmas női, illetve férfi bőrcipőkre alkalmazzák az OLGA DANCE SHOE és a HUNGARIA DANCE SHOE védjegyet – ezek a védjegyek vélhetően az Angliába exportált cipőkre kerültek. A korábban számos esetben megadott áruféleség, a talpbőrkészítmények 1936. évi új védjegyén egy villásfarkú fecske látható, alatta a felirat: „Wolfner gyártmány”.⁷⁰ A következő évben külső, illetve belső kerékpárgumira jelentettek be két, eltérő stílusú feliratot tartalmazó védjegyet. A két termék márkaneve WOLFNER START WOLFNER és MIKÁDÓ LUXUS⁷¹ – ezek voltak az utoljára újonnan bejelentett Wolfner-féle védjegyek.

A korábbi közkereseti társaság helyébe lépő részvénytársaságok nevére 1940-től kezdtek átíratni a védjegyeket. 1943-ig több mint húsz védjegyet érintett az átírás, és jó néhány védjegyet – mint például a TEMPO és az AGÁR különböző változatait – megújítottak. A Központi Védjegy-Értesítőben 1944, a Szabadalmi Közlönyben pedig 1948 után már nem találkozunk a Wolfner Gyula és Társa cég nevével.

Fejezetünk zárásaként egy példa arra, hogy a védjegyhasználat jelentősége még a háborús viszonyok között bevezetett kötött gazdálkodásban is megmutatkozott. A Miniszterelnökség 1941-ben rendeletileg korlátozta a lábbelikészítést, és szabályozta a lábbelik forgalmazását. Erre hivatkozva adott ki 1942-ben a közellátásügyi miniszter egy rendeletet, amely pontosan meghatározta az engedélyezett fajtájú és minőségű lábbelik előállítását, illetve a készítésükhöz engedélyezett műanyagok fajtáját. A *Budapesti Közlöny*ben közzétett rendelet – sok más között – megnevezi a Wolfner Gyula és Társa cég által gyártott, védjegyotalommal bíró termékek közül a TRAPÉZ márkájú formatalpat, a TEMPÓ CRUPONIT (TEMPO-KRUPONIT) gumilemezt, illetve a cipősarokra használható TEMPO és AGÁR nevű árucikkeket. Ezekon kívül a gyár engedélyt kapott a bőrdarabokból készült ún. MOZAIKTALP és a hulladékokból ragasztás útján készült járótalpak előállítására is.⁷²

A háborús évek nehézségei

1939. szeptember elsején kitört a második világháború, amelynek egyik, az ipart és a kereskedelmet különösen érintő következményeként az ország nyersanyagszükséglete csak nagy nehézségek árán volt biztosítható. Már másnap, szeptember 2-án megjelent a 12.113/1939. M. E. számú rendelet, amely zár alá vette az anyagkészleteket, és a felállított nyolc anyaghivatalra bízta azok nyilvántartását, illetve a készletgazdálkodást. E rendelet értelmében bőr-ipari anyaggyártási szakbizottságot hoztak létre, melynek szabályait a 65.000/1939. Ip. M. rendelet határozta meg. A szakbizottság tagjává Wolfner Györgyöt is kinevezték.⁷³

⁷⁰ Központi Védjegy-Értesítő, 9. sz., 1936, p. 162, 61963. és 61964., 12. sz. p. 220, 62369. lajstromszám.

⁷¹ Központi Védjegy-Értesítő, 5. sz., 1937, p. 102, 63025. és 63026. lajstromszám.

⁷² A m. kir. közellátásügyi miniszter 109.700/1942. K. M. számú rendelete a készíthető lábbelifajták újabb megállapítása tárgyában. Budapesti Közlöny, 76. évf. 197. sz., 1942, p. 3–8 és 287. sz., p. 5.

⁷³ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 73. évf. 274. sz., 1939, p. 1.

A háborús évek alatt a nyersanyaghiány egyre nőtt. Jellemző módon még a kincstári lábbelik gumitalppal való ellátását is miniszteri rendeletekben írták elő. A honvédelmi miniszter által kiadott egyik 1941. évi körrendelet például megszabta, hogy a lovasított tüzekek kivételével a szolgálatot teljesítő legénység lábbelije kizárólag gumi talpanyaggal javítható. Azok az alakulatok, amelyek nincsenek kötelezve vastalpszeggel ellátott bőrtalpú lábbeli viselésére, a lábbelik gumitalppal való javításáról szerzett tapasztalataikról kötelesek jelentéseket készíteni és azt előterjeszteni. A miniszter a gumi talpanyagok közül megfelelőnek találta a Magyar Ruggyantaárugyár, a Hungária gumiárugyár egy-egy termékét, illetve a Wolfner és Társa gumiárugyár TEMPÓ KRUPONIT jelzésű gumitalpgyártmányait, és engedélyezte ezek használatát.⁷⁴

Háborús készültségben: jelentés a légvédelemről és a „b-egyénekről”

Értékes adatokat tartalmaz egy dátum nélküli irat. Az ún. bizalmi emberekre, illetve a légvédelemre vonatkozó válaszokból arra következtethetünk, hogy a jelentés a háborús évek elején készülhetett. A gyár 110 tisztviselőt és 1400 munkást foglalkoztatott. Az üzemnek egy 1000 lóerős saját erőműtelepe volt egy 400 lóerős tartalékgéppel. Arra az esetre, ha a saját erőműtelep nem működne, a Phöbus áram⁷⁵ is be volt vezetve.

Az ún. nyílt gyártmányok: mindennemű növényi cserzésű talp- és felsőbőrök, ásványi cserzésű felsőbőrök, lakk- és autóhuzatbőrök, gépszij, kész lábbeli, szíjgyártócikkek, gumi-sarkak. A titkos gyártmányok: mindennemű katonai felszerelés és cikkek.

A gyár biztonságát a következő intézkedések szolgálták:

- A két kaput éjjel-nappal portás őrizte.
- A munkások ún. Block órával léphettek be, a tisztviselőket a portások engedték be, az idegenek csak látogatójeggyel és kísérővel juthattak a gyár területére.
- A gyár állandó tűzoltósággal rendelkezett, saját vízhálózata volt (Ister),⁷⁶ de a fővárosi vízhálózat is be volt vezetve. A tűzveszélyes helyeken kézi tűzoltó készülékeket helyeztek el.
- A merényletek, illetve a szabotázs elleni védelemről Wolfner András azt nyilatkozta, hogy a tisztviselők és a törzsmunkásság megbízhatók, a biztonság fokozására 110 fő frontharcost foglalkoztattak.
- A gyár területén robbanóanyagot nem tároltak, és nem alakítottak ki sem gáz-, sem légvédelmet.

A jelentés kitért arra is, hogy a gyár vezetősége a szakszervezeti kényszert nem ismerte el, majd felsorolták a jóléti intézményeket: „nyugdíj, rendkívüli segélyalap, levante egyesület,

⁷⁴ 422.822/2.–1941. számú körrendelet. Felszerelési bőrcikkek, valamint a lófelszerelés bőrneműinek karbantartása. Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 68. évf. 20. sz., 1941, p. 133.

⁷⁵ Vagyis áramot a Phöbus Villamossági Rt.-től (Újpest) is tudnak vételezni.

⁷⁶ A belga érdekeltségű Ister vízmű 1950-ig létezett Újpesten.

alapítványok”. Az utolsó két mondat pedig így szól: „Bizalmi emberek beszerzése: megtörtént. A 'b' egyének neve az Ip.alosztály vezetőjénél. Összefoglalás: a gyár a szervezettségnek igen magas fokát mutatja, olyannyira, hogy az tökéletesnek nevezhető.”⁷⁷

Hadiszállítások a háborús években

Cikksorozatunk második részében megemlégettünk a Wolfner-gyár hadiszállításaira vonatkozó szerződéseket kifogásoló néhány parlamenti felszólalást és újságcikket. Úgy tűnik, az interpellációknak és a sajtóban megjelent kritikáknak sok foganatjuk nem volt: a hadügyminisztérium továbbra is hatalmas mennyiségű bőraru szállítására kötött szerződést a céggel, amely e munkák révén hivatalosan is I. osztályú hadiüzemnek minősült. Az Országos Levéltárban számos kimutatás található, amelyekből kiderül, hogy például az újpesti gyár konfekcióüzeme 1943-ban is százezres nagyságrendben szállított különböző típusú lábbeliket a honvédség számára, a szíjgyártó üzemmel pedig a hadügy félmillió darabszám feletti katonai bőraru szállítására kötött szerződéseket.

A „Confectio és Szíjgyártó üzemekben” folyamatban lévő rendelésekről készített áttekintés néhány jellemző adata: a hadügyminisztérium egyik 1941-es rendelete alapján 22 000 pár könnyű cipőt, egy 1942. évi alapján 140 000 pár különböző bakancsot, összesen 70 000 pár lovagló- és félszárú csizmát, egy 1943-as rendelés alapján pedig összesen 108 000 pár bakancsot és csaknem 90 000 pár csizmát kellett leszállítaniuk. A kimutatásban szerepel még a honvédség által rendelt 50 000 pár nemezcsizma, néhány kisebb tételre pedig a Belügyminisztérium szerződött. A szíjgyártó üzemtől több mint félmillió katonai bőrartut: tölteny- és szuronyhüvelytáskákat, hordszíjakat stb. rendelt meg a Honvédelmi Minisztérium.⁷⁸

15. ábra: Az AERO gépszíjvédjegy és egy gépszíjreklám 1940-ből⁷⁹

⁷⁷ I. m. (40).

⁷⁸ I. m. (30).

⁷⁹ A lajstromszám: 59084. A reklám: Honi Ipar, 33. évf. 9. sz., 1940, p. 19.

A német megszállás és a nyilas hatalomátvétel

Az 1939-es választások után jelentős jobbratolódás következett be. „A nemzeti egység eszméjét, amely az addigi kormánypárti programokat jellemezte, felváltotta a 'keresztény erkölcs' és a 'keresztény összetartás', vagyis a 'fajvédelem' eszméje” – írja *Romsics Ignác*.⁸⁰ Az alábbi idézet betekintést enged a fajvédő eszme gondolatvilágába.

**Vitéz dr. Endre László,
Pestvármegye alispánja
a zsidótörvényekről és egyes nemzetáruló keresztény magyarokról**

„Az a sok évszázados harc és küzdelem, amelyet a magyarság saját hazájában való fennmaradásért idegen érdekek ellen folytat, az elmúlt években döntő fordulathoz érkezett. A magyar törvényhozás belátta, hogy a zsidóságnak az utóbbi évtizedekben mindjobban fokozódó gazdasági térfoglalása már-már szinte teljes megsemmisüléssel fenyegeti a magyar érdekeket, azért törvénnyel gondoskodott arról, hogy a zsidó térfoglalást a gazdasági, szellemi és erkölcsi élet területeiről kiszorítsa. ...

Kormányzatunk azonban gondoskodott arról is, hogy necsak negatív eredményeket érjen el a törvény végrehajtása során és necsak azt biztosítsa, hogy a zsidóságot a gazdasági élet különböző őrhelyeiről eltávolítsa, hanem gondoskodott arról is, hogy ezek helyére megfelelően képzett magyar elemek kerüljenek, sőt arról is gondoskodott, hogy a tőkeszegény keresztény magyaroknak önállósítási kölcsön formájában a vállalkozáshoz szükséges tőkét is rendelkezésre bocsássa.

A zsidóság azonban nem nyugodott bele abba a számára nagyon is méltányos helyzetbe, hogy a magyar gazdasági életben csak országos számarányához képest vegyen részt.” Megdöbbenő, „hogy a zsidóságnak ezen üzelmeihez keresztény magyar ember is eladta magát, odaadta becsületes nevét, akinek az érdekében éppen a zsidótörvény készült. Nem lehet elég megbélyegző jelzőt találni azokkal a keresztény magyarokkal szemben, akik nemcsak hogy zsidó érdekek szolgálatába szegődtek, hanem cselekedetükkel árulóivá lettek fajtájuknak, nemzetüknek, hazájuknak.”⁸¹

⁸⁰ *Romsics Ignác*: Magyarország(ok) a két világháború között. In: *Két Magyarország?* Osiris, Budapest, 2005, p. 49–101.

⁸¹ *Endre László*: Előszó. In: *Belányi László*: Zsidóbujtás. Centrum, Budapest, 1943, p. 3–4.

Wolfnerék pajzshordozói

Pest vármegye alispánjának fent idézett szemlélete köszön vissza a március 19-ei német megszállás után pár nappal megjelent éles kirohanásban, amelyet a szélsőjobboldali *Uj Magyarország* intézett az ország egyik legnagyobb iparvállalatának tulajdonosai, illetve azok ellen a keresztény emberek ellen, akik a zsidótörvények életbe lépése után a nevüket adták a vállalkozás árjásításához.

A cikk azzal indít, hogy a Wolfner Gyula és Társa bőrgyár évtizedeken keresztül egyéni cég és családi vagyon volt. A zsidótörvények esztendeiben mindössze annyi változott, hogy a cég részvénytársasággá alakult át, de a százmillió pengőre becsült vagyon a Wolfnerék kezében maradt.

A névtelen szerző tudni véli, hogy a vagyon öt-hat éven keresztüli konzerválásában mintegy kétmillió pengőbe került az „Aladárok”,⁸² vagyis azok közreműködése, akik a családtagok mellett a részvénytársaság igazgatóságában részt vettek a Wolfner-féle vagyon kezelésében: „Simonyi Semadam Sándor dr., ny. miniszterelnök, a vállalat elnöke, Burchard Bélaváry Rezső dr. ny. miniszteri tanácsos, Jekelfalussy Zoltán v. b. t. t.,⁸³ a Nemzeti Casino volt igazgatója, ügyvezetőnek nemes Suhay Imre nyugalmazott altábornagyot szerződtették. A jogügyi igazgatóság élén Szabolcska Mihály dr. ny. közigazgatási bíró áll, és a felügyelőbizottságba is jutott nyugalmazott miniszter Nagy Emil dr. személyében, akinek szakértelmét az arizálás⁸⁴ terén senki ez országban kétségbe nem vonhatja.” Nem csoda, hogy Wolfneréknél minden a legnagyobb rendben ment. A nehezebb hivatali ügyek elintézésénél felkértek egy-egy igazgatósági tagot egy kis intervencióra. „Nincsen az a tőke a világon, amely ennél nyugalmasabb állapotot kívánhat magának.”⁸⁵

⁸² Aladár = stróman, a „Stróman Aladár” gúnynévből származik. Azt a keresztényt hívtak így, aki azért lépett be egy vállalkozásba, hogy a cég ezáltal nemzsidónak minősüljön, és mentesüljön a zsidótörvények hatálya alól. Vö: Tisztázzuk az új gazdasági fogalmakat! Függetlenség, 1944. június 4.

⁸³ A valóságos belső titkos tanácsos a kegyelmes címmel együtt járó, legmagasabb szintű állami rang volt.

⁸⁴ Arizálás: árjásítás, a fasizmusnak a zsidók kizorítására irányuló lépései, a zsidó vagyontárgyaknak állami beavatkozással nem zsidó (árja) kézbe való juttatása, a zsidó alkalmazottaknak állásukból való elbocsátása stb. Élet és Tudomány, 48. évf. 48. sz., 1933, p. 1506. Kislexikon.

⁸⁵ Wolfnerék pajzshordozói. Uj Magyarország, 11. évf. 88. sz., 1944, p. 5.

A numerus clausustól a numerus nullussig

A zsidóság gazdasági visszaszorítását előidéző 1938. évi XV. és az 1939. évi IV. törvénycikk, valamint a kapcsolódó rendeletek, határozatok ugyan közvetlenül érintették a zsidó polgárok létfeltételeit, egzisztenciáját, de vagyontárgyaikat – akkor még – nem vonták el anyagi ellenszolgáltatás, vagy legalábbis annak kilátásba helyezése nélkül.

Az 1942. évi XV. törvénycikk kötelezővé tette a zsidó tulajdonban lévő mező- és erdőgazdasági ingatlanok átengedését az előírt kötvények fejében, vagyis – akkor még – ezeket az ingatlanokat jogilag nem eltulajdonították, hanem ún. kártalanítással kisajátították.

Nem sokkal később azonban a „zsidósággal szemben az első zsidótörvény elfogadását követően több lépcsőben végrehajtott gazdasági 'numerus clausus' 1944. március 19-ét követően felváltotta a gazdasági numerus nullus, a vagyon teljes elvétele.”⁸⁶

Magyarország német megszállása után a magyar zsidóság helyzete gyökeresen megváltozott. A Sztójay-kormány hozzákezdett a zsidó vagyon teljes elvételéhez: 1944. április 16-án lépett hatályba az 1600/1944. M. E. számú kormányrendelet a zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről.⁸⁷ Öt nappal később, április 21-én a kormány újabb jogfosztó intézkedést hozott, amikor kiadta az 1540/1944. M. E. sz. rendeletet a zsidók értelmiségi munkakörben való alkalmazásának és foglalkoztatásának megszüntetéséről.⁸⁸

Az 1540/1944. M. E. sz. rendelet alapján a Wolfner-gyár tulajdonosait és vezetőinek többségét is megfosztották tisztségétől. A törvényszék május 5-ei döntése alapján a Wolfner Gyula és Társa Részvénytársaságban „Wolfner Gyula, Wolfner András báró és Wolfner László igazgatósági tagok ebbeli minőségének és cégjegyzési jogosultságának megszűnése bejegyeztetett”. A gumigyári részvénytársaságban e rendelet alapján szüntették meg május 15-én Wolfner András és Wolfner László igazgatósági tagságát, valamint cégjegyzési jogosultságát.⁸⁹

A helyzet rohamosan romlott tovább. Az 1944. május 16-án kiadott 1.800/1944. M. E. számú rendelet⁹⁰ lehetővé tette vállalati vezető kirendelését „bármely ipari kereskedelmi

⁸⁶ Botos János: A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938-1949. Veritas Történetkutató Intézet, Budapest, Magyar Napló, 2015, p. 22–23.

⁸⁷ Magyarországi Rendeletek Tára, 78. évf. 3. füzet, 1944, p. 447–456.

⁸⁸ Magyarországi Rendeletek Tára, 78. évf. 3. füzet, 1944, p. 466–471.

⁸⁹ Központi Értesítő, 69. évf. 30. sz., 1944, p. 955 és 26. sz., p. 819.

⁹⁰ A m. kir. minisztérium 1.800/1944. M. E. számú rendelete az egyes ipari (kereskedelmi) vállalatokhoz vállalati vezető kirendelése tárgyában. Budapesti Közlöny, 78. évf. 110. sz., 1944, p. 5.

vállalat” élére, amennyiben az a hadviselés érdekében szükséges. 1944. június 4-én az iparügyi miniszter erre hivatkozva rendelte ki a Wolfner-gyárba teljhatalmú vállalati vezetőül *Fekete Rezső* nyugállományú alezredest.⁹¹

A Wolfner-gyár elbocsátott, majd 1945-ben visszavett ügyvezető igazgatója, *dr. Sziij László* úgy vélte, hogy *Megay Meixner Károly*⁹² teljhatalmú bőrkormánybiztos a pozícióját kihasználva már a német megszállást követő napokban megtette az első lépéseket arra, hogy a gyári kulcspozíciókba saját embereit juttassa be. Így került a Németországban kiképzett, szélsőjobboldali beállítottságú, a zsidóság ellen elvakult gyűlöletet érző *Fekete Rezső* a gyár élére – Sziij szerint „termelési ellenőr” pozícióba. Sziij elmondása szerint őt magát és *Móré István* igazgatót is *Fekete* internáltatta. *Megay* és *Fekete* intézkedései folytán „rengeteg érték ment veszendőbe ... uszályszámra szállították el nyugat felé a készárukat, anyagokat stb., amelyek nagy részét egyébként meg lehetett volna menteni”.⁹³

Fekete rövid időn belül gondoskodott arról, hogy szélsőjobboldali emberekkel töltsse be a leváltott korábbi vezetők helyét. „Mint a M. kir. Iparügyi Miniszter Ur 26.057/VIII/1944/Ip.M. sz. rendeletével a Wolfner Gyula és Tsa rt. céghez kirendelt vállalati vezető” *Fekete* azzal a kéréssel fordult a miniszterhez, hogy nevezze ki vezérigazgatóvá *Wodnyánszky Györgyöt*, ügyvezető igazgatóvá *Biderman Jenőt* és másokat.⁹⁴ Sem a hatalom, sem *Fekete* nem csalódott bennük: nem a vállalat, hanem a nyilasok érdekeit tartották szem előtt. 1944 végén ők vitték végbe a gyár kifosztását, javainak nyugatra hurcolását.

A gyári dolgozók deportálása

A nyilas érzelmű új vezetőknek a bűnlajstromára azonban nemcsak a gyár kifosztása került fel. Bármekkora volt az anyagi kár, az nem vethető össze a zsidó munkások és tisztviselők meghurcoltatásával, az emberi életeket kioltó deportálással, amely a gyár alkalmazottai közül sokak osztályrészéül jutott.

A csendőrök 1944. július első napjaiban jelentek meg a gyár területén *Fráter János* csendőrfőhadnagy, szakaszparancsnok felügyelete alatt, és elkezdtek az épületekből kiterelni a zsidó munkásokat és alkalmazottakat. A később lezajlott perek tanúi szerint tisztésénél fogva a vezérigazgatónak és a nyilas üzemi tanács elnökének lett volna módja a deportálásokat megakadályozni, de ők nem léptek fel a csendőri intézkedések ellen. Kivétel *Beck Jenő* százados, a hadiüzem katonai parancsnoka volt, akiről később még *Fráter* is azt vallotta, hogy *Beck* a tiltakozása alátámasztására felmutatott egy rendeletet, mely szerint a

⁹¹ Budapesti Közlöny, 78. évf. 125. sz., 1944. p. 2.

⁹² *Megay* (*Meixner*) *Károly* 1935-től a Nemzeti Egység Pártja, majd 1939-től a névváltozáson átesett, akkor már Magyar Élet Pártja néven bejegyzett politikai párt tagjaként országgyűlési képviselő volt. A párt az 1939-es választások után kétharmados többséggel rendelkezett.

⁹³ ÁBTL 3.1.9. – V-103681 *Megai*(sic!) *Károly* és társa. *Megay Meixner Károly* ellen háborús és népellenes büntetés miatt folyt a per, amelyben három év börtönrre ítélték.

⁹⁴ I. m (45).

hadiüzemnek minősülő gyárban dolgozó zsidókat felmentették a deportálás alól. Beck azt javasolta, mindketten beszéljenek a saját parancsnokaikkal. Fráter őrnagyi rangban lévő parancsnoka fel is függesztette a csendőrök intézkedését. Még aznap délután azonban Újpest valamennyi hadiüzemének parancsnokai – így Beck is – utasítást kaptak arra, hogy hajtsák végre a zsidók elbocsátását, és adják át őket a csendőröknek.⁹⁵

Ezt már Beck is kénytelen volt tudomásul venni, és más szemtanúkkal együtt végignézni, hogy a Fráter vezette csendőrszakasz száznál több üldözöttet terel ki a gyár területéről. Újpestről nemcsak a Wolfner-gyárból, de lakásokból, csillagos házakból is hurcoltak el embereket, többségüket közben súlyosan bántalmazva. A csendőrök Békásmegyerre vitték az áldozatokat, ahonnan a megsemmisítő táborokba szállították el őket. Fráter a későbbi büntetőperében elhangzott vallomásában nem titkolta, hogy a marhavagonokba az előírt nyolcvan fő helyett jóval több embert zsúfoltak be, mindössze egy vödör vizet és fél napi ételmet adva az ártatlan áldozatoknak. A Wolfner-gyári munkások közül csak tíz-tizenkét ember tért vissza Auschwitzból, a többiek ott lelték halálukat.

Frátert a nagyváradi, majd a debreceni háborús büntetetei miatt a magyar bíróság 1953-ban jogerősen tíz évre ítélte. Az Újpesten elkövetett gáztettei miatt 1959-ben perújrafelvételre került sor, ekkor börtönbüntetését tizenkét évre emelték.⁹⁶

Légítámadások, a termelés bénítása

Mint ismeretes, Budapest bombázása 1944. április 3-án kezdődött meg, a célpontok többségét a hadiüzemek jelentették. Néhány nappal későbbre, április 11-ére a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) összehívott egy tanácskozást, melynek tárgya a bombakárok megállapítása és a segítségnyújtó bizottság megszervezése volt. Szeptember 18-án a Wolfner-gyárat, azon belül a felsőbörgyártó üzemet légítámadás érte. Csak a nyers- és vegyi anyagok tönkremenetele miatt több mint egymillió pengő kár keletkezett.⁹⁷

Horthy sikertelen kiugrási kísérlete után, október 16-án került hatalomra a főként nyilasokból álló Szálasi-féle kormány. November 3-án az országgyűlés teljhatalmat és nemzetvezetői címet szavazott meg Szálásinak, miközben a Vörös Hadsereg nagy ütemben tört előre.

⁹⁵ ÁBTL 3.1.9 V 84656/382 SZU-tól átvett hadifoglyok és ÁBTL 3.1.9 V 84656/123 SZU-ból 1950-ben hazatért hadifoglyok.

⁹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-146158 Fráter János háborús büntette. A Ludovika Akadémiát végzett Fráter a nagyváradi gettó csendőrpáncsnokának helyetteseként aktívan közreműködött abban, hogy a gettóban „százával és ezrével kínozták és verték agyon az embereket csendőrei”. Az általa vezetett csendőrszakasz Nagyvárad után Debrecenben folytatta a kegyetlenkedést, onnan vezényelték őket Újpestre. A Román Népbíróság 1946-ban a nagyváradi gettóban elkövetett bűncselekményei miatt Frátert halálra ítélte, de a magyar hatóságok nem adták át az ítélet végrehajtása érdekében, pedig 1950-ben hazatért a hadifogságból. Frátert 1953-ban a magyar bíróság „emberek törvénytelen kivégzése és megkínzása” miatt jogerősen 10 év börtönre ítélte, de abban a perben nem tértek ki az Újpesten elkövetett bünteteteire, ezért került sor 1959-ben a perújrafelvételre.

⁹⁷ HU-MNL-OL-Z 704-T-253. A légítámadások okozta károk felmérése, 1944.

A német megszállók a nyilas bábkormányval karöltve mindenképpen meg akarták akadályozni, hogy a gyárak működőképesen kerüljenek az oroszok kezére. Egyik kétségbeesett rendelet követte a másikat. *Szakováry Emil* iparügyi miniszter a német hatóságokkal folytatott tárgyalások alapján november 3-án kiadta a 301.421/ O. M. biz. IX./a./1944. kelt bizalmas rendeletét, „hogy az üzemek béníttassanak”. A budapesti üzemek bénítására a magyar és német katonai hatóságok megbízottjaiból és az Iparügyi Minisztérium küldötteiből bizottságot alakítottak.⁹⁸

A „bénítás” a valóságban azt jelentette, hogy a fontosabb gépekből és berendezésekből ki kellett szerelni a nélkülözhetetlen alkatrészeket, hogy azok működésképtelenné váljanak. A Wolfner-gyárban Wodnyánszky rendelte el a bénítást, a végrehajtással Korbuly mérnököt bízta meg, aki az Iparügyi Minisztériummal egyetértve készítette el a bénítási tervet. A megállapított időre a bénítást végre is hajtották, az „eredménnyel” az ellenőrző német és magyar tisztek meg voltak elégedve. Minderről *Hild Péter* gyárigazgató számolt be 1945. február 17-én.⁹⁹

A gyári készletek nyugatra hurcolása

Miközben a náci propaganda a végső győzelemről harsogott, a német megszállók és a magyar hatóságok már csak azon igyekeztek, hogy az értékes javakat kimentsék az országból, nehogy azok orosz kézre jussanak. 1944 őszén együtt szervezték meg az ipari és kulturális javak elszállítását a Német Birodalom területére. Az aranykészlet és a legértékesebb kulturális kincsek evakuálása mentővonatokon történt. A megállapodásokban azt írták, hogy az elszállított javak tulajdonviszonyai nem változnak, azokat Magyarország vissza fogja kapni.¹⁰⁰

Magyarország második világháborús vagyonszerzésének jelentős részét képezik azok a javak, amelyeket a németek és a nyilasok – vagy a magyar tulajdonosokkal együttműködve, vagy épp ellenkezőleg, azok akarata ellenére – a Vörös Hadsereg elől „kimenekítettek” a biztonságosnak látszó német földre.¹⁰¹

Az ipari nyersanyagok és készárúk külföldre vitele az ország szinte valamennyi üzemét, a bőr- és cipőgyárakat pedig még inkább érintette. A bőrkészleteket ért hatalmas veszteség előzményeiről rendkívül érdekes, eddig nem ismert adalékokat tudhatunk meg Wolfner László tanúvallomásából, amelyet 1945. augusztus 2-án mint „bőrgyári tisztviselő” tett a háborús és népellenes bűnökkel vádolt Megay Meixner Károly, korábbi bőrkormánybiztos ellen zajló perben. Wolfner fontos információkat közölt a feldolgozott bőrök kiutalási

⁹⁸ *Karsai László, Molnár Judit*: A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróóság előtt. 1956-os KHT, Budapest, 2004, p. 144.

⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V 78-665 Nágl Ferenc és társai.

¹⁰⁰ *Dunai Andrea*: Javak sorsa. Az 1944/45-ben Magyarországról elvitt értékek nyomában. Nagyvilág, Budapest, 2019, p. 11.

¹⁰¹ *Bálint József*: Magyarország nemzeti vagyonszerzése 1941–1947. Agroinform, Budapest, 2013, p. 9–10.

rendszeréről. Mint elmondta, a bőrgyárak már 1941-ben kérték Kádas [Károly] iparügyi államtitkártól, hogy változtassanak a kiutalások rendszerén. A kiutalások elmaradása miatt ugyanis a gyárakban a készbőrök annyira felhalmozódtak, hogy azok tárolására külön raktárakat kellett építeni. Többször is felhívták az illetékesek figyelmét arra, hogy az áruk koncentrált elhelyezése a fokozódó légveszély miatt is aggályos. Megay bőrkormánybiztosi kinevezése után a helyzet azonban nemhogy nem javult, hanem tovább romlott. A bőrgyárak ekkor már kénytelenek voltak vidékre vinni és ott raktározni az elkészült árut. Mivel a bőrt nem utalták ki a feldolgozó üzemeknek, és a bőrgyárak nem kapták meg a gyártási költségeiket, emiatt sorra eladósodtak. És amitől a legjobban félték, az be is következett: „az ország kiürítése alkalmával ezt a horribilis mennyiséget, amely hozzávetőleges becslés szerint az ország másfél évi szükséglete volt, a németek és a nyilasok nyugat felé vitték”. Intézkedéseivel Megay mintha tudatosan készítette volna elő, hogy a németek a lehető legkönnyebben szállíthassák el a hatalmas mennyiségben felhalmozott bőrkészleteket. Wolfner még hozzátette: az áru egy része a háborús események következtében megsemmisült.¹⁰²

A németek parancsára, de a nyilasok hathatós közreműködésével végrehajtott, az egész magyar ipart érintő, pótolhatatlan veszteségeket okozó kifosztás alól a Wolfner cég sem mentesülhetett.

Több kimutatás, feljegyzés maradt fenn arról, milyen és mennyi árut szállítottak el a Wolfner-gyárból 1944 utolsó hónapjaiban. A későbbi felelősségre vonás során az események résztvevői mindezt megerősítették.

A cég által 1945. november 23-án készített összesítő jegyzék kilogramm pontossággal tartalmazza az 1944. november-decemberben nyugatra szállított Wolfner-árak és -anyagok adatait. A jegyzék szerint az elvitt nyersbőrök, készbőr-, gépszij- és műszaki bőrárak, gumi- és nemezárú, valamint a vegyszerek súlya összesen több mint 820 tonnát tett ki. Ezt a hatalmas mennyiséget két uszályon, hét vasúti vagonban és negyvenhat német teherautón szállították el. Egy 1946 januárjában készített másik kimutatás arra is felhívja a figyelmet, hogy „[e]zenfelül kifosztották és nyugat felé hurcolták vidéki ún. légmentes készleteinknek nagy részét”. A feljegyzésben részletesen leírták az Apatin 6. és az 5731. uszályra került árut, illetve azt, hogy tudomásuk szerint később mi történt azokkal.¹⁰³ A Külföldre Hurcolt Magyar Nemzeti Vagyon Kormánybiztosságán 1945. október 24-én *dr. Buday Zoltán* rendőrhadnagy közölte: 1944 decemberében a gönyüi révkapitányság parancsnoka volt. Az Apatin 6. uszályhajót nem vontatták ki német területre, ezt rendőri segítséggel ő akadályozta meg. A rakományt 1944. december 20. körül Győrben rakták ki a Készletgazdálkodási Kormánybiztosság felügyeletével.¹⁰⁴

¹⁰² ÁBTL 3.1.9. – V-103681 Megai(sic!) Károly és társa.

¹⁰³ HU-MNL-OL-Z 704-T-257. Leltárak, kimutatások a kiürítés során a gyártelepről elvitt és a Nyugatra hurcolt javakról, 1944–1947.

¹⁰⁴ HU-MNL-OL-Z 704-T-256. Levelezés hatóságokkal a Nyugatra hurcolt javak ügyében, 1945–1947.

Egy 1945. november 6-án kelt levélmásolat címzettje *Andaházy Kasnya Béla* államtitkár, a Külföldre Hurcolt Magyar Nemzeti Vagyon Kormánybiztosság vezetője volt. A kormánybiztosnak a Fried és Fiai Rt., valamint a Wolfner Rt. együtt jelezte, hogy a magyar bőripart a német-nyilas gyárkiürítés során különösen nagyarányú károsodás érte. *Bendzsel Béla* tartalékos százados, budapesti bőrnagykereskedő azt közölte a cégekkel, hogy az elrabolt bőrkészletek nagy részét sikerült biztonságba helyezni Ausztria amerikai megszállási zónájában. A levélben a bőrgyárak sürgős intézkedést kértek.

Az előző levélben leírtakhoz érdekes adalékkal szolgál egy 1945 októberi újságcikk. A Linz és Passau környékéről hazatért deportáltak és hadifoglyok számoltak be arról „a példátlan arányú gazdagodásról és gazdasági fellendülésről, amelyet két országrész — Felső-Ausztria és Dél-Bajorország — az elhurcolt ... magyar javaknak köszönhet”. Az odaszállított magyar gyárberendezésekből új ipartelepeket helyeztek üzembe. Linz környékén a lakosság „apraja-nagyja eredeti Wolfner bakancsot visel”. A cikkíró leszögezi: „a vagyontárgyak őrzetére rendelt magyar közegeket semmiféle illetékes hatóság erre az osztogatásra fel nem hatalmazta”. Kérdés, Felső-Ausztria és Dél-Bajorország milyen jogon vette ki a részét a magyar javakból? „És hogyan kapjuk mindezt vissza?!¹⁰⁵

A háború végétől az államosításig

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény Magyarország számára 300 millió amerikai dollár háborús jóvátétel fizetését írta elő. A hat év alatt teljesítendő kötelezettséget az 1947-es békeszerződés is megerősítette. Hadiüzemként a Wolfner-gyárnak részt kellett vállalnia a jóvátételi feladatokban.

A termelés beindítása az orosz katonai parancsnokság alatt

A gyár már 1945 januárjában orosz fennhatóság alá került. 1945. február 21-én az orosz parancsnokság felszólította a vezetőséget, hogy állítsanak össze egy jelentést a folyamatos termelést gátló tényezőkről. A helyzetet így összegezték: a termelés a szén, nyersbőr- és vegyianyaghiány, valamint a gyártáshoz szükséges kellékek hiánya miatt akadozik. A munkáslétszám az 1944. novemberi 1600 főről 1945. februárra 600 főre csökkent. A munkások nagy része más gyárakba került, ahonnan az orosz parancsnokok nem engedik őket visszatérni. A munkába menő dolgozókat az oroszok gyakran máshová vezénylik, ezért a gyár vezetése sosem tudja, aznap éppen hány ember fogja felvenni a munkát. Az élelmezés teljesen megoldatlan, vidéken próbálnak élelmiszert szerezni. A gyárnak bevétele nincs. Mivel a munkásokat és tisztviselőket kifizetik, emiatt a pénzkészlet kifogyóban van.

¹⁰⁵ Jól élnek az osztrákok az elhurcolt magyar javakon. *Képes Figyelő*, 1. évf. 7. sz., 1945.

A jelentés kitér az oroszok bevonulása előtti és utáni termelési mennyiségekre. A bőrgyár a korábbi marhabőrmennyiségnek kb. 40%-át tudja beszerezni, borjúbőr egyáltalán nincs. A gumigyár nem dolgozik, a cipőgyár korábban átlag napi 1700 pár lábbelit gyártott, most csak napi 50-100 párat készít. A gépszíjgyárban a heti 3500-5000 kilogrammot kitevő szíjgyártás helyett csak régi szíjak javítása folyik.

A jelentés a következőkkel zárul: a gyár orosz katonai parancsnoka a legnagyobb megértéssel viseltetik a nehézségek iránt, mindenben támogatja a gyárvezetést, segíti az élelembeszerzést és védi a gyárat a külső fosztogatás ellen, de nincs módja az elvitt kellékeket pótolni és nyersanyagot beszerezni.¹⁰⁶

A cipőgyár újpesti üzeme 1945 márciusában a termelés újraindítása érdekében újsághirdetésekből kérte egyrészt régi munkásai, másrészt a cipőgyártáshoz értő új dolgozók sürgős jelentkezését. Biztatásként közölték: „Orosz igazolványt, élelmiszert adunk. A ki- és beszállításra gépkocsi áll rendelkezésre.”¹⁰⁷

Levél a Szövetségi Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottságnak

Fontos adatokat tartalmaz az az 1945. április 14-én kelt, magyar és angol nyelven is elküldött levél, amelyben közlik, hogy a vállalat törvényes és felelős üzemvezető-tulajdonosa Wolfner László, aki közismert németellenes magatartása miatt Budapest felszabadításáig bujdosni volt kénytelen, azonban a vezetésből és a termelésből annak megindulása óta ki van rekesztve. A gyártelepet a németek és nyilas bérenceik erősen kifosztották. 1945 februárjában orosz katonai felügyelet mellett a gyárat üzembe helyezték, a termelést megindították. Azóta a gyártás a vállalat tulajdonát képező nyers- és segédanyagok, félkészárúk, valamint vegyianyag- és készbőr-készletek felhasználásával folyik, de erről a cég sem nyugtát, sem elismervényt, sem ellenértéket nem kapott. Amíg a vállalat pénze tartott, a munkabéreket abból fizették ki. Arra kérik az illetékeseket, hogy intézkedjenek az addig felhasznált készletek ellenértékének megtérítéséről, illetve Wolfner László törvényes jogaiba való visszaéléseiről.¹⁰⁸

Hogy a kérvény vagy más tényezők hatására történt-e, hogy Wolfner László újra vezérigazgatói pozícióba került, azt csak találgatni lehet. Tény viszont, hogy nem sokkal később már miniszteri szinten tárgyaltak vele, amint erről egy 1945. június 29-én kelt levél tanúsodik: „Miniszter Ur! Hivatkozással miniszter urnak Wolfner László urunkkal a tegnapi nap folyamán a megindulási forgatóóke rendelkezésre bocsátása tárgyában folytatott tárgyalására”, közölték a minimális forgatóóke-szükségletet, amely az orosz hatóságoknak a gyárból való kivonulása után szükséges a folyamatos munka elindításához. A levél írásakor a gyár-

¹⁰⁶ I. m. (9).

¹⁰⁷ Szabadság, 1. évf. 43. sz., 1945, p. 3.

¹⁰⁸ HU-MNL-OL-Z 704-T-260. Bőrkikészítés, bakancs- és csizmaszállítás a Vörös Hadsereg részére bér-munkában és jóvátételben, 1945–1947.

ban 1200 munkásnak és 101 tisztviselőnek kellett munkabért fizetni, a termeléshez pedig napi 2,5 vagon szénre volt szükség.¹⁰⁹

Különös figyelmet érdemel az a folyamodvány, amelyet a cég ügyvédje, Herczeg Lajos írt 1945. május 12-én a törvényszéknek. Mint említettük, 1944-ben rendeleti úton törölték Wolfner Gyula, András és László igazgatósági tagok, valamint Pál Arnold ügyvezető igazgató és Seres Sándor cégvezető jogosultságait. „Nevezettek igazgatósági tagsági minőségükről, illetve cégünknel betöltött állásukról le nem mondtak, az igazgatósági tagokat közgyűlés el nem mozdította, úgy hogy töröltetésük kifejezetten a zsidótörvények rendelkezéseire való tekintettel foganatosított.” Miután a 200/1945. M. E. számú rendelet az ún. zsidótörvényeket és -rendeleteket hatályon kívül helyezte, és megtiltotta azok alkalmazását, a vállalat kéri, hogy hatálytalanítsák a törlésre vonatkozó rendelkezéseket, a régi jogosultságokat érvényesítsék, és vezessék át a cégjegyzékben. – A beadvány megírásakor már sem Wolfner András,¹¹⁰ sem Wolfner Gyula¹¹¹ nem volt az élők sorában, de a fentiek szerint a vállalatnál akkor még nem tudtak erről.

A törvényszék négy nap múlva intézkedett: „Wolfner Gyula, báró Wolfner András és Wolfner László igazgatósági tagok, továbbá Pál Arnold igazgatói címmel felruházott társasági tisztviselő és Seres Sándor cégvezető ebbeli minősége és alapszabályszerű cégjegyzési jogosultsága bejegyeztetett.”¹¹²

A háborús bűnösök felelősségre vonása

Az ideiglenes nemzeti kormány 1945 január elején elrendelte valamennyi közalkalmazott igazolóeljárás alá vonását „annak megállapítása végett, hogy magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit”.¹¹³ Az eljárásra kötelezettek körét májusban kiterjesztették „az állami támogatást élvező ipari és kereskedelmi vállalatok, valamint a társadalmi szervezetek, közjóléti szövetkezetek” tisztviselőire és egyéb fontosabb munkakört betöltő alkalmazottaira.¹¹⁴ Az 1948. október végéig működő igazolóbizottságok sok háborús bűnöst fosztottak meg állásától, juttattak bíróság elé.

A kormányrendelet alapján a Wolfner-gyárban is megalakították az igazolóbizottságot. Bár a tulajdonos családtagok közül Wolfner László és özv. Wolfner Györgyné egész magatartását a gyári bizottságnak kellett kivizsgálnia, róluk semmilyen információ nem található

¹⁰⁹ I. m. (108).

¹¹⁰ I. m. (36).

¹¹¹ Wolfner Gyula halálát 1945. május 11-én a 3166. szám alatt jegyezték be a VII. kerületi halotti anyakönyvbe.

¹¹² Központi Értesítő, 70. évf. 1. sz., 1945, p. 29.

¹¹³ 15/1945. ME rendelet az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a közalkalmazottak igazolásáról. Hatálybalépés: 1945. január 10.: https://jogkodex.hu/jsz/1945_15_me_rendelet_5389228.

¹¹⁴ 1080/1945. ME rendelet a közalkalmazottak igazolásáról. Hatálybalépés: 1945. április 19.: https://jogkodex.hu/jsz/1945_1080_me_rendelet_3732066.

a levéltári irategyüttesben. Abból azonban, hogy a törvényszék visszahelyezte Wolfner Lászlót eredeti jogaiba, arra következtetünk, hogy a gyár igazolóbizottsága nem talált semmi elmarasztalót vele kapcsolatban, így irányíthatta ismét ő 1945. május 16-ától kezdve vezérigazgatóként a nagyvállalat tevékenységét.

A gyári alkalmazottak felülvizsgálatáról készült iratok között az egyik listán szerepel néhány olyan alkalmazott neve, akik ellen ún. marasztaló határozatot hoztak; állásvesztésre ítélték őket, és az ügyüket a népügyészség elé terjesztették. A dicstelen névsorban szerepel például Fekete Rezső, Biderman Jenő és *Asperger Károlyné*. A kutatás során megtalált levéltári forrásokból kettejükéről kiderült, milyen bűnöket követtek el.¹¹⁵

A periratok alapján Biderman Jenő ügyvezető igazgatói pozícióját arra használta fel, hogy a fasiszta rendszabályoknak a legteljesebb mértékben érvényt szerezzen. Önhatalmúlag léptetett életbe a zsidó tisztviselők ellen intézkedéseket, a munkaszolgálatosok illetményeinek kifizetését teljesíthetetlen feltételekhez kötötte. A népbíróság rendőri felügyelet alá helyezte.¹¹⁶ Biderman 1966-ban útlevéllel Ausztriába utazott, és onnan nem tért vissza.¹¹⁷

Asperger Károlyné 1943-ban többnyelvű levelezőként került a Wolfner Rt.-hez. A cégnél uralkodó állapotokról rendszeresen tájékoztatta a németeket. Munkatársainak állandóan a Gestapóhoz fűződő kapcsolataival, valamint azzal dicsekedett, hogy jutalmul a Svábhegyen kapott egy villát. A feltételezések szerint tőle származtak a *Magyarság* 1944. április 14-ei számában közölt cikkben leírt, a gyár vezetőit élesen támadó, konkrét adatok. Az újságcikk tartalmát és hangvételét a fejezetcímekkel érzékeltetjük: „Évi 50.000 pengőért falaztak az előkelő Aladárok a Wolfner-dinasztiának – Arizálás Aladárokkal – A zsidó üzleti siker titka – A Wolfner dinasztia milliós jövedelmei zsidóbújtatók segítségével – Szabotálási törekvések zsidó befolyás alatt”¹¹⁸

Aspergerné feljelentette a Gestapónál főnökét, *Singer Alfréd*ot, akit elhurcoltak, és soha többé nem tért vissza. A náci barát asszony a gyárban dolgozó üldözötteket azzal fenyegette, hogy őket is hasonló sorsra juttatja. Sokak szerint ő adta a Gestapo kezére *Pál Arnold* igazgatót és *dr. Pál László*t is. Az ostrom előtt nyugatra távozott Aspergernét 1948-ban háborús és népellenes bűntettei miatt a távollétében ítélték jogerősen tizenöt évi fegyházra.¹¹⁹

A vállalatvezető, Fekete Rezső felelősségre vonásáról egyetlen iratot sikerült megtalálni. Az ő ügyében a népbíróság „a fennforogni látszó népellenes bűncselekmény miatt a bűn-

¹¹⁵ HU-MNL-OL-Z 1172-2. Az Üzemi Bizottság megalakulása, rendeletek... 1945. Az említett lista az 1945. július 26-tól 1945. szeptember 22-ig hozott határozatokat tartalmazza, és értelemszerűen azokra terjedt ki, akik azokban a hetekben a gyár alkalmazottai voltak.

¹¹⁶ ÁBTL 2.5.2. 247/54 Biedermann (sic!) Jenő.

¹¹⁷ ÁBTL 3.1.5 O-15047 Jogellenesen külföldön tartózkodók.

¹¹⁸ A zsidótörvények kijátszásának iskolapéldája: a Wolfner érdekeltségek. *Magyarság*, 25. évf. 83. sz., 1944, p. 3.

¹¹⁹ HU BFL-VII.5.e.-1950-6438 büntetőügy (1950) A peranyagról *Pap Eliza* az „Egy nagy múltú gyáripáros dinasztia sikertörténete és hanyatlása a Horthy-korban” c. tanulmányában adott hírt. In: *Kelemen Zoltán* (szerk.): *Holokauszt, csend, beszéd, emlékezet, üzenet*. Universitas-Szeged Kiadó, Szeged, 2019, p. 157–173.

vádi eljárás megindítása végett” az összes iratot megküldte a népügyészségnek 1947. március 10-én.¹²⁰ Fekete a felelősségre vonás elől külföldre menekült.

1945. április 7-én Újpesten tárgyalták a szélsőjobboldali beállítottságú Wodnyánszky Györgynek, a gyár volt műszaki vezérigazgatójának a háborús bűnperét. A vád szerint nem akadályozta meg sem az üzem megbénítását célzó, sem a gyár kiürítésére vonatkozó nyilas intézkedéseket, hanem hűen végrehajtotta a nyilas vállalatvezető utasításait.¹²¹ Bár a per során néhány tanú ennél jóval súlyosabb tetteiről is beszámolt, Wodnyánszkyt a háborús büntett vádja alól felmentették, csak rendőrhatalmasi őrizet alá helyezték.¹²² Csur Ferencet, a nyilas üzemi tanács elnökét a gyár kiürítéséhez történő hozzájárulása miatt internálták, de perbe nem fogták.¹²³

Beck Jenő, az üzemi kémelhárító vonal honvéd üzemi főellenőre és egyúttal a bőrgyári részleg katonai parancsnoka, 1942 tavaszától átvette az egész üzem „B” [bizalmi] hálózatát. Wolfner Andrással többször tárgyalt az üzem általános helyzetéről, a szabotázs- és sztrájk-veszélyről, valamint a politikai, szociális és munkásmozgalmi szempontokról.¹²⁴ Beck a fel szabadulás után belépett a néphadseregbe, ahol 1948-ban őrnaggyá léptették elő.¹²⁵

Wolfner László

A harmadik generáció legfiatalabb tagjának a legnehezebb időszakban, elképesztő szélsőségek közepette kellett helytállnia. Apja és unokatestvére halála után egyedül kellett megküzdenie az új korszak összes nehézségével, a sikerek és a kudarcok állandó váltakozásával. Neki kellett 1945-ben talpra állítania a háborús károkat szenvedett üzemet, majd tudomásul vennie, hogy 1948-ban az államosítással mindennek vége lett.

Wolfner Gyula fia, László 1901-ben született. Középiskolái után az innsbrucki kereskedelmi akadémián szerzett oklevelet, majd a Freibergi Chemische Hochschulén tanult tovább.¹²⁶ 1930-ban lett igazgatósági tag a családi vállalkozásban, de az apja nem adta át neki a tulajdonrészét. A részvénytársaságok megalakulása után Gyula, András és György birtokolta a részvényeket, bár a szindikátusi szerződést László is aláírta. A jól jövedelmező üzleti haszonból természetesen ő is részesült. László a tekintélyes jogtudós, *Baumgarten Nándor*

¹²⁰ HU_BFL_XXV_1_b_1945_4927_I_0273618 Fekete Rezső.

¹²¹ Husvétutáni népbírói tárgyalások. Szabad Nép, 3. évf. 5. sz., 1945, p. 2.

¹²² ÁBTL 3.1.9 V-84022 Wodnyánszky György és tsai.

¹²³ ÁBTL 3.1.9 V-88708 Csur Ferenc.

¹²⁴ ÁBTL 3. 1. 5 O-9199 Beck Jenő és tsai.

¹²⁵ ÁBTL 3.1.9 V 54621 Obernyik Géza (Beck Jenő).

¹²⁶ Ki kicsoda? Kortársak lexikona. Béta, Budapest, 1937, p. 917.

lányát, Carlát vette feleségül 1937-ben. Még abban az évben megszületett kislányuk, de a szülők válása után Katalin az édesanyjával maradt.¹²⁷

A krónikából nem maradhat ki, hogy László és unokatestvére, András nemcsak kiváló üzletember, de nagyszerű sportember is volt. Mindketten nemzetközi szinten is kimagasló eredményeket értek el az autó- és motorsport terén. László egyik csúcsteljesítményéről, amikor 1928-ban 181,5 km/h átlagsebességet ért el a táti betonpályán, a filmhíradó egy rövid részlete is megtekinthető.¹²⁸

Szaktudása elismeréseként Lászlót 1940-ben az iparügyi miniszter a Bőripari Anyaggyártási Szakbizottság tagjává, a közellátásügyi miniszter pedig 1945-ben a Bőrgazdálkodási Tanács elnökségének tagjává nevezte ki.¹²⁹ Igazgatósági tagja volt a Magyar Bőripari Nyersanyagbeszerző és Elosztó Rt.-nek és a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének,¹³⁰ majd 1947-ben ez utóbbi alelnökévé nevezték ki, és ugyanabban az évben beválasztották a Magyar Általános Hitelbank igazgatótanácsába.¹³¹

Támadások kontra legfelsőbb szintű gratulációk

A László elleni támadások első hulláma 1946 nyarán indult meg. A sajtó nagy garral adott hírt arról, hogy házkutatást tartottak számos lakásban, ahol több ezer dollárt, fegyvereket és fasiszta könyveket foglaltak le. Sokakat előállítottak, a gazdasági rendészet Wolfner László 45 éves bőrgyárost őrizetbe vette.¹³²

Különösen érdekes a „Wolfner László, a bőrbáró” elleni sajtókirohanás dátuma: a cikk 1946. augusztus 7-én jelent meg a *Szabad Népb*ben. A cikk kezdőmondatai: „Az újpesti bőrgyárosok közül mindössze kettő nem ismerte még meg a gazdasági rendőrség őrizetes celláit. A törvények, rendeletek kijátszása, a feketekereskedelem nem kivétel, hanem üzletvitelüknek az alapja volt. ... Nem sokkal ezelőtt Wolfner László, a bőrbáró is a rendőrség kezére került, ő már a Ganznál is volt rövid közmunkás vendégségben.” A jól értesült újságíró tud a vezérigazgató és az üzemi bizottság konfliktusairól, az állítólag elmaradt segélyekről, a pontos számadások hiányáról és más visszaélésekről. A támadások keresztüzébe a többi újpesti bőrgyár is bekerült, mivel az „újpesti bőrmágnások” mérhetetlen hasznot gyűjtöttek „az elmúlt másfél év alatt”, kijátsszák a rendeleteket, elrejtik az árukészleteiket.¹³³

¹²⁷ Carla később Korányi Sándor professzor fiához, Jánoshoz ment feleségül, 1948-ban útlevelel hagyták el Magyarországot. Katalint is magukkal vitték előbb Svájcban, majd Braziliában telepedtek le. Az adatok a Svájcban őrzött eredeti iratmásokból származnak: P066843 Bundesamt für Polizeiwesen (Bern).

¹²⁸ Világviszonylatban is nagyszerű eredményeket értek el...: <https://filmhiraadokonline.hu/watch.php?id=8881>.

¹²⁹ HU-MNL-OL-Z 704-D-22. Wolfner László levelezése ... 1939–1948.

¹³⁰ Iparos-részvénytársulatok. Nagy Magyar Compass, 64. évf. 2. rész, 1940, p. 106.

¹³¹ Szabad Szó, 49. évf. 133. sz., 1947, p. 4; Soproni Világosság, 2. évf. 92. sz., 1947.

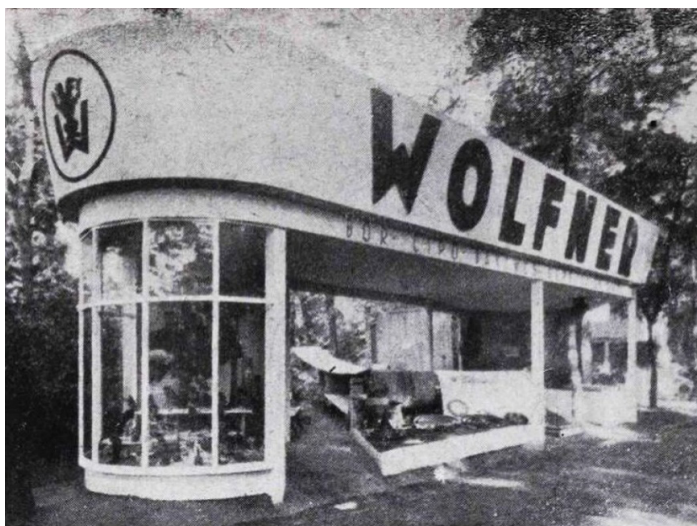
¹³² Nyolcvan helyen tartott újbóli házkutatást a politikai és a gazdasági rendőrség. Magyar Nemzet, 2. évf. 153. sz., 1946. július 13., p. 2.

¹³³ *Sárkány László*: Bőrmágnások garázdálkodása. Gazdasági ellenőrt az újpesti bőrgyárak élére! Szabad Nép, 4. évf. 176. sz., 1946, p. 3.

A fenti cikk megjelenése napján nyílt meg az *Ipar a mezőgazdaságért* kiállítás. A mezőgazdaságot régóta szolgáló Wolfner-gyár megújított termelésének eredményeit *Tildy Zoltán* köztársasági elnök és *Nagy Ferenc* miniszterelnök is megtekintette. A vállalat pavilonjában látottak alapján mindketten nagy meglepetésüket fejezték ki Wolfner László vezérigazgatónak.

Az 1946. augusztus 7. és 15. között a budapesti állatkertben megrendezett nagy seregszemlén az évszázados múltra visszatekintő nagyüzem saját pavilonjában mutatta be termékeit. A sajtóbeszámolók kiemelték, hogy az újpesti üzemben nagy lendülettel folyik a termelőmunka, melynek keretében a Wolfner vállalat újjáépítési, közellátási és jóvátételi feladatokat old meg. Külföldi üzletbarátai révén újra importál Európán kívüli nyersanyagokat, és arra készül, hogy ismét működésbe hozza korábbi, öt világrészre kiterjedő export-hálózatát.

A Wolfner-pavilonban impozáns keretek között bemutatott kiállítási anyag komoly fel-tűnést keltett. A finom kidolgozású boxbőrök, márkás férfi és női cipők, műszaki bőrgyártmányok mellett egy több mint egy tonna súlyú, hatalmas gépszíj is látható volt. A vásárlóközönségnek az újpesti gyár kellemes meglepetéssel szolgált: a helyszínen békebeli minőségű bakancsot, gumitalpakat és -sarkakat, kerékpárköpenyt, varrószíjat és lószerszámokat lehetett vásárolni.¹³⁴

16. ábra: A Wolfner-gyár pavilonja az 1946-os kiállításon¹³⁵

¹³⁴ A kiállítási beszámolók: *Közgazdaság*, 1. évf. 8. sz., 1946, p. 7; *Haladás*, 2. évf. 35. sz., 1946, p. 11; *Világ*, 385. sz., 1946, p. 6.

¹³⁵ *Ipar a Mezőgazdaságért* kiállítás Budapesten. *Tér és Forma*, 19. évf. 7–9. sz., 1946, p. 110.

Tildy Zoltán köztársasági elnök az egy évvel később megtartott 1947. évi Budapesti Őszi Vásáron újfent gratulált Wolfner Lászlónak. A magyar ipar jelentős seregszemléjén a cég ismét komoly felkészültséggel vett részt. A gyár pavilonjában az érdeklődők láthatták a világ-hírű talp- és felsőbőr-, cipő-, gumi- és gépszíjgyártmányokat. Hatalmas térképeken tüntették fel a vállalat export- és importrelációit, így a nagyközönség tudomást szerezhetett arról, hogy „a cég majdnem az egész világra szállít felső bőrt, cipőt, gumisarkot, kerékpárgumit és gépszíjat. [Ennek révén] nemcsak értékes devizát biztosít a nemzetgazdaság számára, de növeli a magyar ipar és ezáltal a hazánk iránti megbecsülést. Ennél jobb propaganda pedig Magyarországnak nem kell.” A Képes Figyelő fotókat is közölt az 1947. évi Budapesti Őszi Vásárról.¹³⁶

17. ábra: Tildy Zoltán gratulál Wolfner Lászlónak

Wolfner László letartóztatása, majd felmentése

1948 januárjában több napilap adott hírt arról, hogy a gazdasági rendszert külföldi részvények eltitkolásáért és forintkijánlásért őrizetbe vette Wolfner Lászlót, „a bőrös iparbárót”. A gazdasági rendőrség pengőkijánlás címén is nyomozott a Wolfner-gyár ellen, mivel *Wolfner Erzsébet* angol állampolgár¹³⁷ javára többször fizettek ki a Nemzeti Bank engedélye nélkül különböző összegeket. A vádak alapján Wolfner Lászlót letartóztatták. „A vezérigazgató kihallgatása során szóba került az is, hogy a Wolfner család képviselői sűrű londoni utazásaik során milyen üzleti tárgyalásokat folytattak az eltitkolt részvényekkel kapcsolatban, mi volt a tervük ezzel az összeggel és a Wolfner-vagyon kezelői közül kik voltak beavatva a külföldi részvenyeltitkolásba.”¹³⁸

Január végére elkészült a vádirat, amelyhez az államügyészség valutaosztálya szakvéleményt kért a Nemzeti Banktól. Kiderült, hogy Wolfner László bűnügye kisebb jelentőségű,

¹³⁶ Wolfner Gyula és Társa Rt. Képes Figyelő, 3. évf. 1947. 37. sz., 1947.

¹³⁷ Ternes Frigyesné Wolfner Erzsébet második házassága révén lett angol állampolgár.

¹³⁸ Szabad Nép, 6. évf. 9. sz., 1948, p. 9; Népszava, 76. évf. 9. sz., 1948, p. 2; Szabadság, 4. évf. 10. sz., 1948, p. 1.

mint gondolták. Az államügyészség azonban hiába helyezte szabadlábra az igazgatót, a Gazdasági Rendőrség továbbra is őrizetben tartotta.¹³⁹ Egy hónappal később mégis felmentő ítélet született. Az uzsorabíróság megtárgyalta Wolfner László és társai valutabűnügyét, és bűncselekmény hiányában felmentette őket. Az indokolás szerint a Wolfner cég a szóban forgó külföldi értékeket felvette a forintmérlegébe, és a külföldi vagyont feltüntette a Nemzeti Bankhoz benyújtott jelentésében.¹⁴⁰

A fenti eljáráshoz érdemes hozzátennünk két, korábban már említett adatot. Az 1936-ban létesített magyar–angol közös börgyár 1945 után még működött, erről a magyar hatóságok is tudtak. A sok éve angol állampolgárságot kapott Wolfner Erzsébet pedig törvényesen részesült a családi cég üzleti bevételeiből.

A részvénytársaság 1947. évi közgyűlése

A részvénytársaság 1943 és 1947 között nem tarthatott mérlegmegállapító közgyűlést. A három alapító időközbeni elhunytja miatt a családi tulajdonban lévő társaság tulajdonviszonyai megváltoztak. A 90 000 darab részvényt Gyula után László, András után három testvére: János, Vera és Lili, György után pedig két húga, Erzsébet és Emília örökölte.

Az 1947. július 16-án tartott közgyűlésen megemlékeztek az 1945-ben elhunyt Wolfner Gyuláról, aki hosszú ideig volt szenior elnök és báró Wolfner Andrásról, aki kiváló hozzáértéssel töltötte be vezető pozícióját.

A közgyűlésen elfogadták a mérleget, mely szerint a tiszta vagyon 15 425 169,12 forint volt. A társaság új alaptőkéjét 12 600 000 forintban állapították meg, 2 825 169,12 forintot tartalékba helyeztek.

Az 1943/47-es évek emberpróbáló eseményeire visszatekintve elhangzott, hogy a társaság 1943-ban a kötött gazdálkodás keretei között működött. Az eredményesség kielégítőnek tűnt, de az 1943. évi eredmény megállapítására és mérleg közzétételére már nem kerülhetett sor.

Az 1944. március 19-ei német megszállás az ország és a vállalat életében egyaránt komor fordulatot jelentett. A céget több évtizedes tapasztalatokkal vezető szakemberek és az akkori igazgatóság aktívan tevékenykedő tagjai bujdosásra kényszerültek. A vállalat egy végtelenül szélsőséges gondolkodású nyilas vezető [Fekete Rezső] kezébe került, aki abszolút hozzá nem értéséről tett tanúbizonyságot, és ezzel az addig kifogástalanul prosperáló vállalatot a legsúlyosabb helyzetbe hozta.

A közgyűlésen számba vették a háborús években bekövetkezett legnagyobb károkat. 1944 második felében két ízben érte az üzemet súlyos bombatalálat, melynek következtében a felsőbörgyártó üzem teljesen elpusztult, a cipőgyár pedig megrongálódott. A légitámadás

¹³⁹ A G.R. továbbra is őrizetben tartja Wolfner Lászlót. Kossuth Népe, 1948. január 28.

¹⁴⁰ Felmentették a Wolfnerékat. Magyar Nemzet, 4. évf. 44. sz., 1948, p. 7.

okozta komoly veszteségeket betetőzte, hogy néhány héttel később mintegy ötvenmillió akkori pengő értékű áru- és nyersanyagkészletet a nyilas vállalatvezető nyugatra hurcoltatott.

1945 januárjában Wolfner László vezérigazgató néhány vezető munkatársával és a munkásokkal karöltve újraindította a termelést. A munkásság hathatósan és eredményesen működött közre az újjáépítésben, a termelés beindításában. Rövid működés után Wolfner László azonban a termelés helyett kénytelen volt a vállalat organikus újjászervezésével foglalkozni. Januártól 1945. július 11-ig a vállalat lefoglalt, ún. zsákmánygyárként működött, és kizárólag a fegyverszüneti szállítások¹⁴¹ szolgálatában állt; ez idő alatt önköltségeinek töredékét sem kereste meg.

A gyár 1945. júliusi átvételekor súlyos gondot okoztak a munkásokkal szemben fennálló komoly munkabértartozások, ennek ellenére sikerült a termelést újra beindítani. A gyártmányok nagy részét továbbra is a fegyverszüneti szállítások vitték el. A vállalat örömmel üdvözölte a stabilizáció beköszöntét, és a forint értékállandóságának növelése céljából az egész meglévő készletet áruba bocsátották.

Újra felvették külföldi kapcsolataikat, tájékoztatták őket az új magyar valuta bevezetéséről. A kormány által a bőripar rendelkezésére bocsátott dollárhitelből mintegy 200 000 dollár értékű nyersbőrt kötöttek le. Kompenzációs úton, deviza igénybevétele nélkül tudtak külföldi cserzőanyagot importálni. Mindent elkövettek a gyártmányok minőségének emeléséért, végül sikerült azokat a békebeli színvonalra emelni. Az alkalmazottak szociális helyzetén is javítottak, gyermek- és napköziotthont létesítettek, fejlesztették a gyár orvosi és fogorvosi rendelőit.

A részvénytársaságok utóélete

A fővárosi levéltárban az Újpesten bejegyzett, a pestvidéki törvényszékhez tartozó gumigyári részvénytársaságról nincsenek iratok. Erről a cégről a Központi Értesítőben megjelent két utolsó közlemény: 1945. december 20-án bejegyezték Wolfner László, Pál Arnold és Seres Sándor jogosultságait, egyúttal megszüntetve Fekete Rezső és dr. Szabolcska Mihály hatásköreit. 1947 nyarán két új igazgatósági tag, dr. Baranyai Lipót és dr. Ferenczy Izsó bejegyzéséről adtak hírt.¹⁴² A gumigyári részvénytársaságról későbbi adat nem került elő.

A Wolfner Gyula és Társa Részvénytársaság felszámolását 1949 nyarán rendelték el,¹⁴³ de a cégbíróvási dosszié számos későbbi iratot is tartalmaz. 1962-ben például a Magyar Államot képviselő részvényesek mint igazgatósági tagok közgyűlést tartottak. A Pénzügyi Központ többször kérvényezett a bíróságtól halasztást a cégjogi helyzet rendezése tárgyában, „mert a Pénzügyminisztérium e tekintetben még nem nyilatkozott.” A Wolfner-gyárat

¹⁴¹ Fegyverszüneti szállítások – értsd: szovjet katonai és jövátételi szállítások. Péterffy Gergely: A vasúti közlekedés újraindításának nehézségei a II. világháború után: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/6371/1/215_234_P%C3%A9terffy.pdf.

¹⁴² Központi Értesítő, 71. évf. 24. sz., 1946, p. 341 és 72. évf. 51. sz., 1947, p. 1639.

¹⁴³ Magyar Közlöny Hivatalos Értesítője, 117–118. sz., 1949, p. 4.

1948. március 26-án államosították, a Pénzügyminisztérium 1972. január 17-én rendelte el a részvénytársaság felszámolását.¹⁴⁴

18. ábra: A Szabad Szó reklámja 1948-ból

Restitúció

Bálint József, a Központi Statisztikai Hivatal volt elnöke írja, hogy az újjáépítéshez Magyarországnak mindenképpen szüksége lett volna a német területre elhurcolt javak visszaszerzésére, restitúciójára, ezért szakembereket küldtek ki, hogy a nyugati megszállási övezetekben bizonyítékokat szerezzenek az ott rekedt magyar értékekről és azok hollétééről. Az erőszakkal elvitt vagyontárgyak halaszthatatlan számbavétele elsődleges nemzeti érdek volt, a késlekedés jelentősen csökkentette a hazahozatal esélyeit. A Duna osztrák szakaszán horgonyzó uszályok rakományának egy részét a helyiek vették birtokukba, de előfordult, hogy az ottani amerikai parancsnok adott ki utasítást a magyar tulajdonú áruk szétosztására.

A nyugatra hurcolt magyar javakról készült első összeírásokat a Magyar Nemzeti Bank szakemberei készítették el. Az első összefoglaló jelentést 1945. december 5-én adták ki, bár akkor még javában zajlott az adatgyűjtés. A lehetlennel volt határos a kihurcolt magyar javak számbavétele, illetve származásának bizonyítása, mivel sok szállítólevél elveszett, megsemmisült vagy el sem készült, hiszen a Szálasi-féle bábkormány 1944. október 24-ei hatállyal megszüntette a német szállítások vámkezelését – vagyis akkortól a németek azt vittek ki az országból, amit csak akartak. A MNB összefoglaló jelentéséből néhány adat: vasúton kb. 23 840 vagonnyi rakomány került külföldre – ebből a bőr, szőrme és kaucsuk 60 vagon telt ki. Az 570 uszályhajóra mintegy 158 000 tonna rakomány került, amelyből a textil- és bőráru 6115 tonna volt.¹⁴⁵

¹⁴⁴ I. m. (45). Hogy 1972 után mi történt, arról nincsenek információink, de 2001-ben, a kényszerfelszámolás elrendelése után 52 évvel az ügy még mindig nem volt lezárva. A cikkben 36 olyan vállalkozás neve – köztük a Wolfner Gyula és Társa Rt.-é – olvasható, amelyek ellen sok éve megindították a felszámolást, de az valamilyen okból félbemaradt. Forrás: Ötven éve folyik tucatnyi cég felszámolása. Napi Gazdaság, 11. évf. 262. sz., 2002, p. 1 és 10.

¹⁴⁵ *Bálint József*: i. m. (101), p. 89–96.

Az alábbi iratok alapján joggal feltételezzük, hogy a Wolfner-gyár nem részesült a restitúcióban. A történetek után csaknem három évvel, 1947. augusztus 2-án kelt levél címzettje a Pénzügyminisztérium Külföldre Hurcolt Magyar Javak Osztálya volt. Mint a gyáriak írják, egy korábbi alkalommal, amikor a Pénzügyminisztérium telefonon kereste őket, a minisztérium tudomására hozták, hogy 1944 végén a németek és nyilasok által külföldre hurcolt gyári nyersanyag- és gyártmánykészleteiknek egy része Ausztriában és Németországban fosztogatás útján a helybeli lakosok kezére került, másik része a felső-ausztriai börtömgépek részére lett kiutalva, egy további hányada (állítólag sok ezer pár cipő) pedig az amerikai parancsnokság révén a dachau koncentrációs táborból kiszabadított foglyokhoz került. Minderről levelek, jelentések és jegyzőkönyvek készültek, amelyeket korábban eljuttattak a minisztériumba, ott azonban az ügyet elfektetették. Az anyagkészletről és a gépjárművekről is megvannak az angol és magyar nyelvű listák. Miután a természetbeni visszaszerzés lehetősége megszűnt, a cég bejelenti, hogy kártérítési igényét fenntartja. A levél végén rákérdeztek, milyen lépésekre van szükség az igények érvényesítéséhez, és a kártérítési igény „substanciálása”¹⁴⁶ milyen értékelési elvek szerint történjen meg.¹⁴⁷

1947. december 8-án Újpesten újfent bizonyítani kellett a gyári árukészletek erőszakos elhurcolásának tényét. A jegyzőkönyv számára a kiürítés során a helyszínen lévő, abban érintett gyári alkalmazottak nyilatkoztak. Valamennyien megerősítették, hogy a parancsot Fekete Rezső adta ki, a kiürítést „a gyárban lévő felfegyverzett nyilas pártszolgálatosok” felügyelték. A gyár katonai parancsnoka felhívta az Iparügyi Minisztériumot, ahol megerősítették, hogy a kiürítést végre kell hajtani. A nyilasok katonai törvényszékkel, letartóztatással fenyegették, pisztollyal kényszerítették a munkásokat a gyári készletek járművekre rakodására.¹⁴⁸

Epilógus

Eddig nem kerültek elő hiteles források arról, hol bujkáltak a Wolfner család tagjai a vész-korszak alatt. A német megszállás után a bárói ághoz tartozó négy testvér számára a tulajdonukban álló Városmajor utca 29. szám alatti épületet jelölték ki ún. csillagos házként.¹⁴⁹ Biztosra vehető azonban, hogy ők nem ott, a hírhedt nyilas pártház közvetlen közelében tartózkodtak, mert azt nem éltek volna túl. Kutatásai során Kiss Gábor Wolfner Vera és Lili nevét megtalálta a *Raoul Wallenberg*-féle védőútlevelet kapott szerencsések listáján.¹⁵⁰

¹⁴⁶ A jogi szakirodalomban a szubsztanciálás alatt az értendő, hogy a kereset alapjául szolgáló összes releváns tényről kell adni. Forrás: *Pákozdi Zita: A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben.* https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/2743/1/Pakozdi_Zita_ertekezes.pdf.

¹⁴⁷ HU-MNL-OL-Z 704-T-256. Levelezés hatóságokkal a Nyugatra hurcolt javak ügyében, 1945–1947.

¹⁴⁸ I. m. (147).

¹⁴⁹ HU BFL IV. 1420. r – XII. kerület – Városmajor utca 29.

¹⁵⁰ *Kiss Gábor: Halmy József és családja.* Vecsés, Róder Imre Városi Könyvtár, 2021. p. 113–114.

A Wolfner családról szóló közlemények majdnem mindegyike a Wolfner család öt férfitagját sorolja fel a holokauszt halálos áldozatai között,¹⁵¹ de az ő nevük a nemzetközi adatbázisokban nem szerepel, és a szerző kutatásai során előkerült levéltári források bizonyítják, hogy négyen túléltek a vészidőszakot, György pedig már 1940-ben elhunyt. Wolfner András 1945. január végi halálát fentebb említettük. A régóta betegeskedő Gyula élete 77 éves korában, 1945. május 6-án ért véget az Apponyi Poliklinikán.¹⁵² János báró, aki nem vett részt a családi gyár működtetésében, 1949-ben el akarta hagyni az országot, azonban elfogták, bebörtönözték, majd internálótáborba zárták, ahonnan 1953-ban szabadult.¹⁵³ Később sikerült külföldre távoznia, ahol 1964-ben halt meg.¹⁵⁴

A családi tulajdonban lévő vállalatot 1948. március 26-án államosították. Lászlónak azonban nem csak a nagymúltú gyár eltulajdonítását kellett tudomásul vennie. Miután testvére 1945 tavaszán meghalt, ő volt az egyedüli örököse édesapja páratlan műgyűjteményének, de amíg megtehetette, ő maga is gyűjtött értékes műtárgyakat.

19. ábra: Szinyey Merse Pál: Ruhaszárítás – Wolfner Gyula gyűjteményéből¹⁵⁵

¹⁵¹ Szilágyi-Windt László: Az újpesti zsidóság története. Tel Aviv, 1975. Az öt megnevezett Wolfner: András György, Gyula, János és László.

¹⁵² I. m. (111).

¹⁵³ ÁBTL V-56586 BM Lippai Imre és társai. Az ÁBTL-ben folytatott kutatások alapján derült fény arra, hogy a bárói ág két hölgytagját, Verát (báró Dirsztay Andornét) a férjével együtt, illetve Lilit (özv. Halmy Józsefnét) 1951-ben kitelepítették Budapestről. ÁBTL 2.5.6. 03450/1951 báró Dirtsay (sic!) Andor; ÁBTL 2.5.6. 02418/1951 özv. Halmy Józsefné.

¹⁵⁴ Kiss Gábor szíves közlése.

¹⁵⁵ Lázár Béla: Egy magyar gyűjtemény. Légrédy, Budapest, 1922.

1944. május 22-én felállították a Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére Létrehozott Kormánybiztosságot, amelynek a feladata a műkincsek megmentése volt. A begyűjtött műtárgyak egy hányadát – köztük a Wolfner-gyűjtemény nagy részét – 1944 novemberében előbb Pannonhalmára, majd decemberben Szentgotthárdra szállították. 1947-ben és 1948-ban a hatóságok egyértelmű nyomására Wolfner László a textil-, kerámia- és fémtárgyakat a Magyar Nemzeti Múzeumban, a festményeket és grafikai munkákat pedig a Szépművészeti Múzeumban volt kénytelen letétbe helyezni.¹⁵⁶

Miután Lászlót mindenéből kiforgatták, elhagyta az országot. A *Princz Gyula* rendőrőrnagy, alosztályvezető által aláírt irat szerint „Wolfner László 1948. december 18-án ismeretlen helyre távozott. Nevezettnek érvényes útlevele nincs”.¹⁵⁷ A korábbi neves autóversenyző 71 éves korában szenvedett halálos autóbalesetet Ausztriában.¹⁵⁸

A német jóvátételi per nyertesei

A Magyarországról 1944/45-ben elhurcolt értékek történetét *Dunai Andrea* dolgozta fel a legrészletesebben. A fent említett „Javak sorsa” című könyvében a kutató áttekinti a magyar–német közös szervezésben az országból kiszállított ipari és kulturális vagyontárgyakat, ismerteti azok restitúcióját, majd a kárrendezési ügyeket. A magyaron kívül német és orosz levéltári források alapján hatalmas tényanyagot felvonultató, rendkívül izgalmas könyv egyik fejezete a Wolfner-gyár kiürítéséről szól.¹⁵⁹ A könyvben idézett dokumentumokat és tényeket támasztják alá, egészítik ki a jelen írásban ismertetett iratok, adatok.

Arra, hogy a Wolfner család tagjai kárpótlási pert indítottak Németországban, *Dunai Andrea* kutatásai révén derült fény. Fent említett könyvében ő publikálta, hogy az 1957. július 19-én a német Szövetségi Gyűlés által elfogadott visszaszolgáltatási törvény¹⁶⁰ alapján 1962 decemberében a Wolfner felperesek, Lászlóval az élükön megnyerték a kárpótlási pert. *Dunai Andrea* könyvében nem említi a felperesek nevét, de most az ő jóvoltából ezt itt megtehetjük.¹⁶¹

¹⁵⁶ *Büky Orsolya*: Csánky Dénes az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum élén. Századok, 155. évf. 5. sz., 2021, p. 1077–1112. A tulajdonos disszidálása ürügyén 1949-ben vagyonekobjzás címén állami tulajdonba vették a letétbe helyezett műtárgyakat, amelyek a két múzeum gyűjteményében kaptak helyet.

¹⁵⁷ HU-MNL-OL-XIX-L-20-j Vagyonekobjzás, 1933–1968. Engedély nélkül külföldre távozott budapesti lakosok ügyei. 54. doboz: Wolfner László vagyonekobjzási ügye.

¹⁵⁸ Magyar Nemzet, 28. év. 280. sz., 1972, p. 9.

¹⁵⁹ *Dunai*: i. m. (100), 50–56.

¹⁶⁰ A törvény rövid neve: Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG). *Dunai Andrea*: Az évszázad jóvátételi pere. Viva Média, Budapest, 2009, p. 46.

¹⁶¹ Landesarchiv Berlin, B Rep. 025-06 Nr. 6846/59. *Dunai Andrea* rendelkezésre bocsátotta a kárpótlási per anyagát. Nagyonalú, önzetlen segítségéért a szerző itt mond köszönetet.

A különlegesen magas, 42 millió német márka összegű¹⁶² kárpótlásból nyolcan részesültek. László a saját jogán, János, Vera és Lili a testvérük, András örököseként, György örök-része alapján pedig húgai, Erzsébet és Emília két-két gyermeke: Hatvany Vera, Marion Ruth Wilson, illetve Halmay Mária és Schanzer György lett a jóvátételi per nyertese.

Az életben maradottaknak Németország nyújtott kárpótlást. Magyarországon, amelyet apáik hőn szeretett hazájuknak vallottak, és amelynek boldogulásáért oly sokat dolgoztak, a Wolfner családból régóta nem él senki. Mit is mondott Kertész Imre? „Vannak kérdések, melyekre lehetetlen választ adni, de éppolyan lehetetlen nem föltenni őket.”

¹⁶² A jelenlegi vásárlóértéken mintegy 68 millió, az inflációval számolva kb. 100 millió euró.